

संगीत शालिनीवसंत नाटक.

हे पुस्तक

४६८

लोकमनोरंजनार्थ,

रामकृष्ण जिवाजी पांगरीकर,

यांनी तयार केले.

ते

मुंबईमध्ये

नेटिव ओपिनियन छापखान्यांत छापिले.

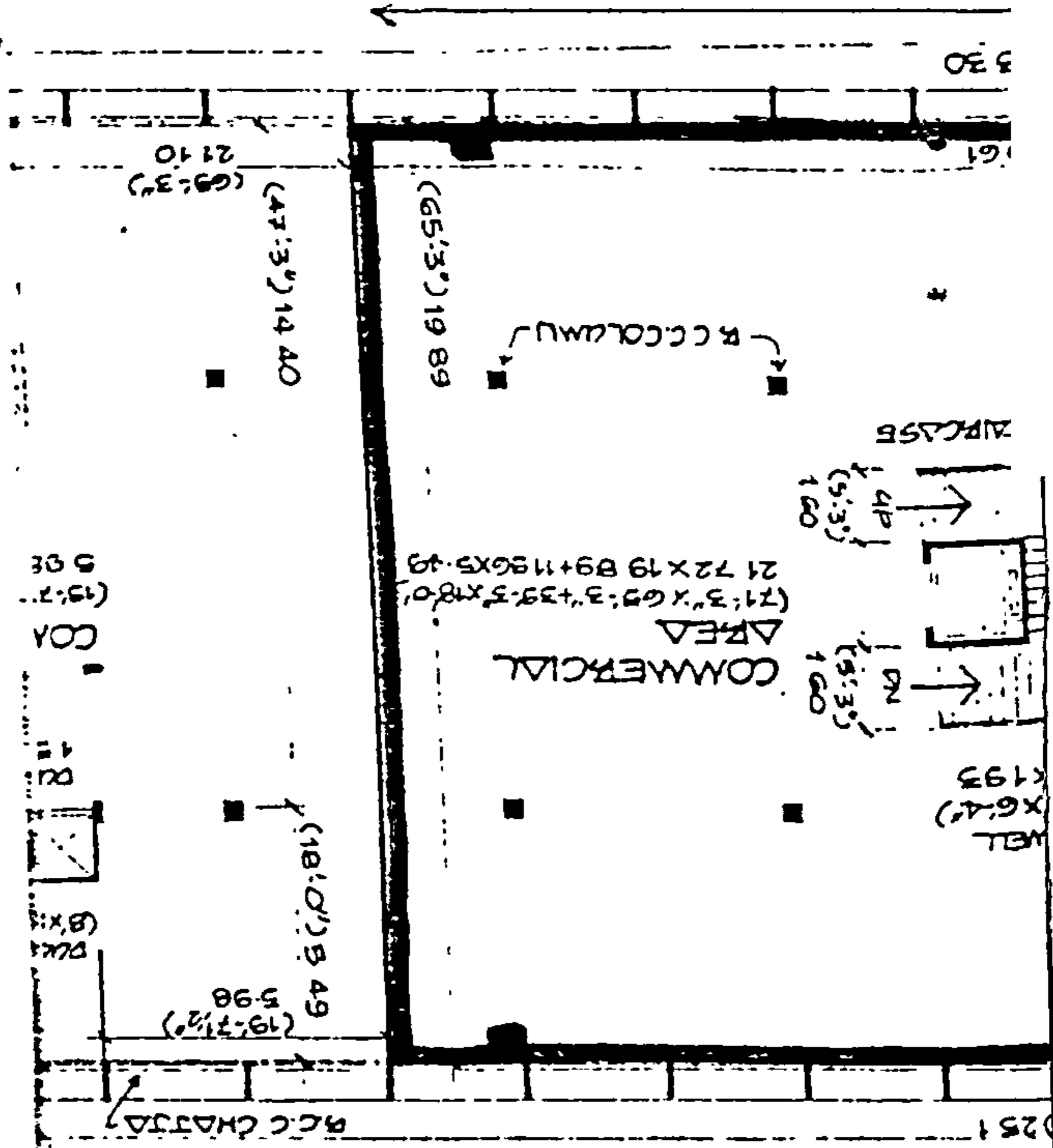
ह्या पुस्तकाची मालकी सन १८६७ च्या २५ व्या आक्ट-
प्रमाणे नोंदली आहे.)

व

[सर्व हक्क ग्रंथकर्त्यांनी आपणाकडे ठेविले असे.]

सन १८८६.

किष्मन एक रुपया.

प्रस्तावना

आपल्या ह्या महारत्ने प्रसवणाऱ्या अरिभूमोवर आजपर्यंत कालिदास, भवभूति, श्रीहर्षदेव, आदिकरून मोठमोठे कवि होऊन गेले. ह्यांनी केलेली नाटके आजपर्यंत संस्कृत जाणणाऱ्या लोकांसच गोड लागत असत. परंतु हल्लीं कै. रा. रा. अण्णासाहेब किर्लोस्कर ह्यांच्या प्रसादेकरून मराठी जाणणाऱ्या बहुतेक लोकांस ह्यांची गोडी लागत चालली आहे; तर ह्या विद्येची लोकांस जास्त गोडी लागवी व नाट्यकलेचाही प्रसार व्हावा या हेतूने हे लहानसे पुस्तक तयार केले आहे. तर यास सृज आपला उदार आश्रय देतील अशी आशा आहे.

॥ श्लोक. (वसंत तिलका) ॥ होवु
च कोठे उणे अधिक जे पडले ते ॥ हो-
ध्यावे करोनि अवघे बुधि पूर्णचा ते ॥
हे योग्य जे भुजन त्यांसि असे सदाही ।
त्यांचे अभार विसरेन न मी कदाही ॥ १ ॥

रा. जि. पांगरीकर.

ग्रंथकर्ता.

॥ १ ॥ १८८८

हे पुरतक

डाक्टर मोरेश्वर गोपाल देशमुख,

बी. एस्. सी.; बी. ए.; एम्. डी.

मुंबई युनिव्हर्सिटीचे फेलो, इ. इ.

यांस

अत्यादरं ग्रंथकाराने

अर्पण

केले असै.

संगीत शालिनीवसंत नाटक.

अंक पहिला.

प्रवेश पहिला.

नान्दी.

सूत्रधार—

पद. (नमित्तों या चा०)

पशुपतिशिवजोगिरिजावरहरनमुनीअधित्यातें ॥
 प्रारंभिनमगनाटकेशाप्रज्ञसमूर्हीतें ॥ पशु० ॥ धृ. ॥
 अल्पमतीहीप्रज्ञापुढतीमूढचिकेवळती ॥ आहेकेवळ
 पल्लवजैसेमहासिंधुपुढती ॥ तशीअसेहीअज्ञमतीमम
 करणेंपूर्णचित्ती ॥ ईशाजोडुनिविनवितसेमींआपुल्या
 हस्तातें ॥ पशुप० ॥ १ ॥

पद.

होवुनुत्सांसौख्यदुतो ॥ हरसांभसदाशिवजोतो ॥ होवु०
 व्याघ्रचर्मसर्पजया, बहुभूषवित्तीतींज्यातें ॥ होवु० ॥ १ ॥
 प्राशुनियाविषज्यानें, धारिलिमंदाकिनिशिरिंती ॥ होवु०
 ॥ २ ॥ सोशितजीक्लेशबहूत्याअंबेवरिलिजये ॥ होवु० ॥ ३ ॥

पुरे आतां हा फार विस्तार; उगोच सभाजनांला
 तिष्ठत वसवून गायनामध्ये वेळ घालविण्यांत कांहीं
 हांशील नाहीं. तर आतां नाटकाला प्रारंभ करावा.
 परंतु मला यांच्या मुखावरून असे दिसतें आहे कीं,
 ह्यांना म्झर गायन ऐकण्याची इच्छा आहे. तर

यांच्या उःसुक कर्णांस तृप्त करण्याकरितां मीं आपल्या प्रियेला हांक मारतो. प्रिये, सर्व तयारी असेल तर इकडे ये. अरे, हीं अजून कां वरें येत नाहीं ? मला वाटतें कीं ही ह्या बागेमध्ये गेली असेल. तर मीं तिचा येथें शोध करितों. (इकडे तिकडे फिरून) ही पहा माझी प्रिया या बागेतूनच इकडे येत आहे.

(नटी प्रवेश करिते.)

नटी—प्राणनाथ, मला इतक्या गडबडीनें कशाकरितां हांक मारिली ?

सूत्र०—प्रिये,

साकी.

बघण्याउत्सुकजनसमुहातेकरुनिदावूंयेथें ॥

नाटकसख्येनामअसेतेशालिनिवसंतत्यातें ॥

तोषवुंअर्धियातें ॥ सुस्वरगायनिंसूजातें ॥ १ ॥

नटी—प्राणनाथ,

श्लोक. (कामदावृताच्या चा०)

मन्त्रिधांचियातोषविनमनां ॥ आजिकरुनियामधुर गायना ॥ आधिआपुलीतोषवोलही ॥ नाट्यकल्पना यावुधांसही ॥ १ ॥

सूत्र०—प्रिये, आतां मीं सांगतो तसें कर.

दिंडी.

सुखदआहेगेप्रियेयावुधांसी ॥ ऋतूहेमंतचिह्नणुनिवर्णि

त्यासो ॥ मधुरसुस्वरशागायनीसखीगे ॥ जंतयांच्या
कर्णांसमधुरलागे ॥ १ ॥

नटी-ठीक आहे.

पद (नयनि पाहि० या चा०)

सुखदहेमंतभाला ॥ ज्यामधिदेई ॥ वनभूमीशोभेला ॥
सुखद० ॥ धृ० ॥ म्लानचिहोतींकमलेज्यामधि,
लागेदंवाहिपडायाला ॥ लोधतहूतेपुष्पभरांहींलागति
बहुशोभायाला ॥ सुख० ॥ १ ॥ निर्देयवायूकांपवि
थरथरप्रायंगलतिकेला ॥ तेणेंदिमतेभर्तृवियोगिनि
शरिरलतेसमनेत्रांला ॥ सुख० ॥ २ ॥ हिमसंयुतसा
मंतकरिपूर्णचिद्रयिताभाशेला ॥ क्रौंचविहगतेश
वृंकारितेज्यामधिघेउनिकांतेला ॥ ३ ॥

(पडद्यांत)

(अरेरे मीं आतांच याला ठार केला असता,
परंतु हा दुष्ट व्याघ्र पळून गेला व माझे धनुष्यही
मजजवळ नाही. असो, सर्व जनांची सुटका तर
झालीच.)

सुत्र०—(नटी घाबरली असे पाहून) प्रिये, घाब-
रुं नको. हा वसंत नामक भूपति शिकारीहून परत
येत असतां वाटेत व्याघ्र उन्मत्त झाल्याचें वर्तमान
ऐकून त्याला मारण्याकरितां गेला. परंतु यानें
आपले धनुष्य पूर्वीच आपल्या लोकांबरोबर पाठवून
दिलें, ह्मणून तो व्याघ्र जिवंत राहिला. पहा या व्या-

घाने ह्या लोकांची कशी अवस्था करून सोडली होती ती.

साकी.

कोणीपडतीकोणीरडतीकोणीमरतीयेथे ॥

“ ऐशियाव्याघ्रानेआणिलीहोतीस्थितिलोकांतें ॥१॥

तर आतां येथे राहून उपयोग नाही. (जातात)

प्रवेश पहिला समाप्त.

प्रवेश दुसरा.

(वसंत व मधुकर प्रवेश करतात.)

वसंत—मित्रा, मधुकरा,

पद (नाहि झाले या चालविर.)

व्याघ्रनेलाममहातानुनिहणुनिवाटतो ॥ खेदमाझ्याप
निकायकरूंमिजातनाहितो ।व्या०।जरीभसतेममचाप
ज्वलितरिचसांगतो ॥ मत्क्रणापरितःप्राणांतक्षार्णिच
हारितो ॥ दुष्टभाहेजरिसकलांलागीहेभारितो ॥
ठारकरुनिटाकितो ॥ व्याघ्र गेला ० ॥

मधुक०—मित्रा, जरी तो ह्या प्रसंगी निसटून
गेला, तरी तो पुन्हा कधींही सांपडेल.

वसंत—मित्रा, हे तू कशावरून ह्मणतोस ?

मधु०—हा दुष्ट व्याघ्र नेहमीं असाच पिसाळून
इकडे तिकडे भक्ष्य शोधित फिरत असतो. तो कधीं

कधीं कांहीं भक्ष्य मिळालें नाहीं ह्यणजे मग माणसांच्या आंगांवर धांवतो, ह्या वरून मीं ह्यणतो.

वसंत—हे तुला कशावरून कळलें ? अथवा कळलेंही असेल, कारण तूं मधुकर ह्यणजे भुंग्याप्रमाणें नेहमीं इकडे तिकडे हिंडत असतोस.

मधु०—मित्रा, तुझ्या आंगांत शौर्य नाहीं, ह्यणून तो दुष्ट पळून गेला असें नाहीं, तर तुझे धनुष्य तुझ्याजवळ नव्हतें ह्यणून तो पळून गेला.

वसंत—परंतु मित्रा,

साकी.

देइलपुनरपिदुष्टयेऊनीत्राससकललोकांतें ॥

ह्यणुनिवाटेंतरुनीजातांदुष्टमाश्रियाहर्से ॥

दुःखमुक्तहोते ॥ तेणेंजनसुदितहिहोते ॥

(पडद्यांत शब्द होतो.)

(हे गुरुबंधो, सौमन शिष्या, तो दुष्ट वाघ मेला नाहीं ह्याबद्दल तूं आपल्याला कांहीं वाईट वाटूं देऊ नको.) (नंतर दोन शिष्य प्रवेश करतात.)

दोघे शिष्य—(हे गुरुबंधो, इगुड्दि पूर्वोक्त ह्यणून) कारण, आपले गुरुजी जे सौमन ऋषि त्यांनीं अंतर्दृष्टीनें जाणून असें सांगितलें आहे कीं—

वसंत, मधु०—महाराज, गुरु महाराजांनीं काय सांगितलें आहे ?

दोघे शिष्य—त्यांनीं असें सांगितलें कीं:—

पद. (गांवी संत० याचा०)

जरितोतवकरिनचमेलः ॥ कांहींनचिंतातीत्याला ॥
 पूर्वजन्मितीयक्षअसोनीकन्यामारुंसजला ॥ तेव्हां
 त्यातेंकौलवऋषिनेशपेभस्मचिकेला ॥ उश्शापाचें
 वचनमागतांमुनिमगत्याबोलीला ॥ दुष्टनष्टसाव्याघ्र
 होउनीदेशिलत्रासजनांला ॥ दोनवेळतूनचसांपडसी
 वसंतभूपाला ॥ ऐसेंमुनिबोलतांचितक्षणिंदुष्ट
 व्याघ्रचिञ्जाला ॥

तर त्या प्रमाणें तो एकेवेळ तुझ्या हातांतून गेला
 व आणखीही एक वेळ जाईल; आणि तिसऱ्या वेळेस
 तो तुला सांपडून तुझ्या हातून मुक्ति पावेल. तर तूं
 आतां असें कर.

वसंत—कसें करूं महाराज ?

दोघे शिष्य—

दिंडी.

नकोजाऊंतूंदूसऱ्याप्रसंगीं ॥ व्याघ्रपारायासमजअंत
 रंगीं ॥ धाडिमित्रामधुकरातुझ्यापारे ॥ सुखदुःखेईल
 हेसमजशीलबारे ॥ १ ॥

वसंत—ठीक आहे. आपण जें सांगाल तें सु-
 खदच आहे; दुःखद असें कोणतेंच नाहीं. असो.
 आपण सांगितल्याप्रमाणें करतों. (मधुकरास) कां
 मधुकरा, ऐकलें ना ?

मधु०—होय मीं तसें करण्याला तयार आहे.

दोघे शिष्य—हेंच योग्य. असो. आतां आर्ह्यां जातों.

वसंत—महाराज, आपण इकडे कोणीकडे येणें केलें ?

दोघे शि०—गुरु महाराजांनीं आत्मांला कांहीं वनस्पति आणण्याकरितां पाठविलें होतें, आणि असें सांगितलें होतें कीं,

श्लोक. (भुजंगप्रयात)

जरीभेटलावत्समाश्रयवसंत ॥ तरीत्यासिसांगाभशी
एकमात ॥ असेव्याघ्रतोयक्षपूर्वोक्तेशा ॥ गुरुंच्या
निरोपाकथीलेंनृपेशा ॥ १ ॥

वसंत—महाराज, एकूण गुरु महाराजांनीं मज-
साठीं इतके कष्ट घेतले ! व ह्यावरूनः—

पद. (त्राता तूच० या चालीवर)

उपकारनफिटती ॥ गुरुजिचेउप० ॥ जरिअर्पियला
देहतरहीअधिकचितेअसती ॥ गुरु० ॥ १ ॥ राहु
निजरिसप्तजन्महीमींचाकरिकेलीती ॥ गुरु० ॥ २ ॥
व्याघ्राविषयींचचुरचुरगेलीमन्मनिजीहोती ॥ गुरु० ॥
३ ॥ वचनएकतांगुरुजीचेतेंकाळजिनउरेती ॥ गुरु० ॥ ४ ॥

दोघे शि०—असो. वसांनीं, तुम्हीं जिकडे जात
होतां तिकडे आतां खुशाल जा. त्या व्याघ्राविषयीं
आतां मनांत कांहीं ठेवूं नका. व आर्ह्यांही जातों.

वसंत म०—महाराज, हे सौमनशिष्य आपणांस
वंदन करितात. (नमस्कार क०)

दोघे शि०—वसंता, (हात वर करून)

दिंडी.

प्राप्तहोवोतुजसुंदरीअशर्ती॥ वाटतेयद्रूपिरतिकमती।
मधुकरातुजजीवदानहोवो ॥ वसंताच्याकरिंव्याघ्रमुखि
नजावो ॥ १ ॥

वसं० मधु०—तथास्तु.

दोघेशि०—आतां आह्मीं जातो. परंतु वसंता मीं
सांगितलें ह्याची आठवण ठेव.

वसंत—होय मीं मधुकरालाच पाठवोन.

दो०शि०—ठीक आहे (असें ह्मणून जातात.)

मधु०—मित्रा, आतां त्या ऋषींनीं सांगितल्यावरून
तुझ्या मनाची चुरचुर गेली!

वसंत—अरे,

साकी.

पंडितशब्देमूढकल्पनाजातीसकलविरोधी ॥

तैसंगुरुच्यावचनेअवधीहुरहुरगेलिजळोनी ॥

लेशनुरेतीचा ॥ हुरहुरविरहितमींसाचा ॥

मधु०—खरोखर; मित्रा, ज्याप्रमाणें एखादा गज
मदानें धुंद होऊन सुगंधित कुंद सुमनें शुंडेमध्ये घेऊन
आपले आंग सुंदर चंदन चर्चिल्याप्रमाणें सुगंधित करून
मंदमंद पावले टाकीत असतां एखादा सिंह शिश

त्याच्या दृष्टीस पडतांच त्याच्या मस्तकांतील मद अ-
गदीं झडून जातो त्याप्रमाणें तुझ्या मनांतील हुरहुर
समुळीं दग्ध झाली. तर मग आपण पूर्वी वागेत
जात होतो तिकडे आतां विश्रांति घेण्याकरितां जाऊं.
पहा जिची शोभा दूरूनच काय सुंदर दिसते आहे ?—

पद. (गिरिव० या चालीवर.)

शुकपक्षांहुनिअधिकचिहिरवींज्यांचींपानेंतींअसतीं ॥
अशोकनामेंवृक्षअसेतेशोकनसेमानवचित्तीं ॥ जातां
त्यांच्यात्याछायांतींमानवशोकातेहरितो ॥ जा० १ ॥
तशाचह्यारंभाहेअंबेकदंबतरुशोभतअसती ॥ तेंणेंवाटे
चुंबितिरंभानिजपर्णीअंब्याप्रती ॥ जा० २ ॥ हि
रवींहिरवींगारअशीतींझाडेंयेथेंकितिदिसतीं ॥ तेंणें
वाटेपाचेचींहीपानेंत्यातेंभल्लिअसतीं ॥ जा० ३ ॥

वसंत—खरोखर, त्या वागेची शोभा तर इतकी
आहेच. परंतु ह्या ऋतूला अनुसरून ह्या मार्गाच्या
अरण्यांची काय शोभा आहे; पहा,

पद. (इसतनधनकी या चा०)

नवपल्लवतेफुटनीज्यांला ॥ लागतिजेबहुशोभायाला ॥
ऐशातरुंवरचाजोयेई ॥ वायूनांबहुहर्षचिदेई ॥ तैसे
तैतरुज्यांमधिअसती ॥ धान्येंज्यांमधिंहिरवींदिसती ॥
ऐशांविनेश्रीज्याचीअसेती ॥ सुखहोईबहुत्याहेमंती ॥

मधु०—मित्रा, त्याचप्रमाणें,—

साकी.

लोधनरूलासुंदरेशापुष्पांचाभरआला ॥
तेणेंजोबहुसुंदरदिसुनीभूषविवनभूमीला ॥
भूमीतीदिसती ॥ बहुसुंदरयाहेमती ॥ १ ॥
वसंत—आणखी,

अंजनीगीत.

शुकपक्षीतेत्यांवरिअसती ॥ बहुमंजुळहेशब्दकरीती ॥
तेणेंनेतरुसुंदरदिसती ॥ पाहीसखयारे ॥ १ ॥ हिरवा
त्यातरुचाहिवर्णतो ॥ शुकपक्ष्यांचाहीहिरवातो ॥ तिहिं
सुंदरतरुसमूहदिसतो ॥ पाहीसखयारे ॥ २ ॥ त-
शींचशेतेंहिरवीदिसती ॥ पकसाळिनींभारीखुलती ॥
तशींचडबकेंपाण्याचींती ॥ पाहीसखयारे ॥ ३ ॥

मधु०—असो मित्रा वसंता, आपण बोलत बोलत
ह्या वागच्या अगदीं जगळ येऊन ठेपलीं. तर आतां
ह्या वागेंत जाण्याला विलंब करितां उपयोग नाही;
कारणः—

पद. (हरिणाक्षी तो प्रिया या चा०)

जरीपुन्हांतोव्याघ्रसूटलाअनर्थहोइलतरिमोठा ॥ सां
पडुनीजनहोईलत्यांच्याप्राणाचाहीबहुतोटा ॥ धृ० ॥
ओरडोतलजनमगमोठयानेंताराआह्मांतें ॥ नसतांआप
णांतुनिकोणहीदुःखबहूहोइलत्यांतें ॥ ह्यणुनीवदतीं
चलसखयातूंजाऊंझडकरिरेआतां ॥ नाहितरितेथकति
लबघुनीअपुल्यादोघांच्यावाटा ॥ जरी० ॥

वसंत—ठीक आहे. चल र मग जाऊं. (भसें ह्मणून बागेन गेल्यासारखें करून) मित्रा, ही बाग किती रमणीय आहे ! पहा !

पद. (अभिनवमधु० या चालीवर)

होतबहुतसौख्यभलाआजियास्थळीं॥रमणियकितिबाग
हेनवर्णवेमुळीं ॥ होत० ॥ धृ० ॥ बहुरत्नेजोजगतीं॥
सुंदरकितित्यांतअसतीं ॥ बागहीहिमजगमती ॥ त्यां
तिलरत्नचिशोभती॥रेयेतांयेथेहीदुःखहीगिळी॥हो० ॥

मधुक०—मित्रा, खचित या बागेची किती शोभा आहे, पहा:—

पद. (काय ब्रेच्या हरिणा० या चाली०)

असतिकितितरिसुंदरतरुहेनिजनत्रेपाहीं ॥ सख्यारे
॥ आम्रतरुहेकदंबअसतीदृष्टिपुढेदेई ॥ सख्यारे ॥
धृ० ॥ असतीपाटलतरुसौगांधितगुलाबबहुतेही ॥ स
ख्यारे ॥ तशाचशेवतिअसतीअणखीबकुलजाइजुई॥
सख्यारे ॥ तशाचअसतीचंपकमालीतअणखीवेलीही ॥
सख्यारे ॥ वाटेमानवजाताईमाधिगुंगुनियाजाई ॥ सख्यारे ॥
नंदनबागेविणनचउपमायाबागेयेई ॥ सख्यारे ॥
किंवावैकुंठहेह्मणाविंपरिलक्ष्मीनाहीं ॥ सख्यारे ॥
अस० ॥

वसंत—मित्रा हे पहा,

पद. (लालशालिको० या चालीवर)

कमलाजितीताजीनूतनसुंदरज्यांमाजीदिसते ॥ तसें

परिमलेयुक्तशीतलहिसुविमलजलज्यांनिलवाहते ॥
 धृ० ॥ मदीन्मत्तकलहंसवृंदहीशोभवितीयत्कठाने ॥
 क्षिरसिंधुविनानचउपप्रातीज्यांच्याशुभ्रहीपंखाने ॥ ज्यां
 च्यासुंदरउदकावरचावायूजोपेईत्याने ॥ दुःखशत्रुकिं
 वाहर्षाचाभित्त्रभसेक्षणतांयेने ॥ ज्यानेबघनांतृषितज
 नांचीसर्वनृषाविहनीजाने ॥ अशिकसारेओढूने
 घेतीश्रेष्ठअशाममचित्ताने ॥ क० ॥

(पडद्यांत)

(अरेरे घात झाला. आतां आमचे प्राण क-
 सचे वांचतात. आतां आर्हो हे नगर, घरदार,
 इहजगिक सौख्य, ह्या सर्वास, व ह्या जगासही अंतर-
 लो) कारणः—

श्लोक. (शार्दूलविक्रीडित)

गोंडेदारतडातडाफडफडाझाडीतपुच्छासिजो ॥ दाढे
 खालिवडांहडांकडकडांफोडेनिटाकीतजो ॥ किंका
 लीसअवाजतोगडगडाभंबूहसाहोनसे ॥ ऐसाशार्दूल
 दुष्टनष्टभ्रामुच्याप्राणांप्रतीघेतसे ॥ १ ॥

तर हे भूपा वसंता, हे तन्मित्रा मधुकरा, कोणी
 या दीनांना प्राणदान द्या. नाहीं तर आर्हो गत-
 प्राण झालो. ह्या दुष्ट व्याघ्राने प्रथम येतांच कित्येक
 लोकांस मारिले. त्यांच्या रक्तांचे व मांसांचे मिश्रण
 होऊन कसा चिखलच होऊन गेला आहे, त्यांत कित्येक
 लोक पाय घसरून पडून मरताहेत, कित्येक त्याच्या

भीतिनेच मरत आहेत; अशी त्या दुष्टाने अवस्था ...
सोडली आहे, तर लवकर धांव, नाहीतर मरतो. ”

वसंत—मित्रा, ह्या दुष्टाने पुन्हा येऊन ह्या
लोकांची अशी अवस्था करून सोडली आहे. तर त्याचा
आतां नाश करून टाकिला पाहिजे. याजकरितां
आतां तुलाच गेलें पाहिजे. अथवा मींही गेलों
असतो. परंतु:—

साकी.

जाउंनकोतुंऐतामजलागुहंचानिरोपभाला ॥

ह्यणूनिंतूजादुष्टअशात्याव्याघ्रामारायाला ॥

मीं गेलों असतो ॥ परिममउरावनचलेतो ॥

आणखी मींही तुझ्या पाठोपठ येतोंच.

मधु०—ठीक आहे. हा पहा निवालाच. (असें
ह्यणून जातो.)

वसंत—आतां आपण हा उत्तरेकडचा भाग
पाहून नंतर त्याच्या सहायास जावें.

प्रवेश दुसरा समाप्त.

प्रवेश तिसरा.

वसंत—अहाहा !

अंजनीगीत.

कुंकुहरिद्रायुक्तअशीती ॥ निर्माल्याचीं पुष्पें असती ॥

तरिती बहुगंधितही असती ॥ टाकिलिंही येथें ॥ १ ॥

मंदमंदसावापूयेतो ॥ उदकाच्यांचा सुगंधदतो ॥

झाडिमधीं किति सुंदर दिसतो ॥ मंडप हा येथे ॥ २ !!

ह्यावरून येथे देवालय असावे असे वाटते. आपण पुढे जाऊन पाहिलेच काय आहे ते. (पुढे जाऊन) खरो-खर. हे किति सुंदर व आल्हादकारक आहे! व येथील देवाची नुकतीच पूजा झाली असल्याने जिकडे तिकडे सुगंधित पुष्पांचे तसेच नानातऱ्हेच्या सुगंधित तैलांचे, उदक्याचे आणि अगरवत्यांचे कसे घमघम वास सुटले आहेत ! आणखी ह्या देवाच्या दर्शनाला किति सुंदर स्त्रियांही आल्या आहेत. तेणे करून देवालय कसे गजबजून गेले आहे. आणखी ह्याच्या पुर्वेच्या आंगाला ह्या चार स्त्रिया बसल्या आहेत. ह्यांचीं स्वरूपे तरी किति सुंदर आहेत ! तथापि त्यांमध्ये ही एक फारच सुंदर आहे. काय हिचे स्वरूप सुंदर आहे तरी:—

पद. (सुवर्णकेतकि० या चा०)

किति सुंदर हे रूप ज्यांमधिं न्यून न किमपीही दिसते ॥
याते बधतां मन्नेत्रांची पापणिहीन चतीलवते ॥ धृ० ॥
वदन इयेचे बधतां वाटे चंद्रचिहा आला येथे ॥ गौरवर्ण
हा दिसतो त्याचा तेजचित्पाचंद्राचेते ॥ हरिणासम
हो दिसत हिचे सुंदर ऐसे नेत्रहिते ॥ सरळनाशिक हिशुक्र
चंचुसम हे अधराहियासम लालचिते ॥ गोंडसनाजूक
कररंभोरु सुंदरिचे मजभासतिते ॥ गमनाजासम
जिचे असे हे रत्नकवणनकळे मजते ॥ कि० ॥

आणखी हे सेवकजन जवळ उभे आहेत; ह्यावरून ही कोणा तरी एखाद्या राजाची कन्या असावी. असो, आतां आपण जाऊन ह्यांस विचारावें. अथवा परस्त्री-विषयीं इतकी चौकशी उपयोगी नाही. असे; कांहीं तरी विचारतां येईल. (दोन पावलें जातो.)

(नंतर दोन सेवक व तीन स्त्रियांसह शालिनी प्रवेश करिते.)

आतां या सेवकांना जाऊन विचारावें (पुढें जाऊन) अरे, हे दोघेही आपल्या ओळखीचे दिसतात. तेव्हां आपल्याला हिची पूर्ण हकीकत समजेल. असो आतां यांना जाऊन विचारतांच. ए जयवंता, ए सुमनना, मला कांहीं तुह्यांला विचारावयाचें आहे.

दोघे सेवक—महाराज, या सेवकांस जें काम करण्याची आज्ञा होईल तें करण्याला तयार आहेत. विचारावें महाराज, आपणांला काय विचारावयाचें असेल तें.

वसंत—(शालिनीकडे बोट दा०)

साकी.

कवणभसेहीसुंदरिकवण्याकुलीनिपजलीआहे ॥ या विषयींचीसर्वहकीकतसांगाउत्सुकआहे ॥ मींएकायाला ॥ तृप्तकरामत्कर्णाला ॥

आणखी—

दिंडो.

ग्रामिकवण्याहोवसेसुंदरीहे ॥ कनिमित्तहीयेथेआली आहे ॥

आणखी है तुझांला अशा करितां विचारतो कीं,
तुझींमजलासांगालसर्वहीते ॥ म्हणुनियायुसतोभूप
हातुम्हांते ॥

जयवंत—महाराज,

साकी.

कुंतलदेशामधिहिअसेनगरीकमलावतिनामै ॥

असतीयासर्वांचीवसण्याचीमुळचीतिंधामै ॥

तिथुनिदर्शनाला ॥ ह्यादेविच्यायेथेंआल्या ॥

सुमनन सेवक—आणखी,

साकी

कुंतलदेशाधिपतीशालिननामकत्याचदिहिता ॥

शालिनिल्लणतीगेलिअसेस्वर्गाच्यांचीमुळमाता ॥

ह्मणुनिनृपेंअपुला ॥ विवाहदुसरातोकेला ॥

वसंत—वरें, त्या सापत्नमातेची इच्यावर प्रीति
फार असेल?

सुमनन—छे: महाराज, तिची यांच्यावर प्रीति तर
मुळींच नाही.

वसंत—मग ?

जयवंत—परंतु ती यांचा मनःपूर्वक द्वेष करिते,
व त्या द्वेषाची आतां कमालच होत चालली आहे.

व०—ती कशी ?

ज०—ऐकवें महाराज; यांचे पिते जे शालिन

महाराज त्यांच्या या आमच्या बाईसाहेब केवळ प्राणच आहेत.

व०— मग ?

ज०—हणून आमचे महाराज, स्वतः यांना पति पहाण्याकरितां गेले आहेत.

व०—(एकीकडे) तर मग ही मला कसची मिळते. (उघड) बरें मग पुढें?

सु०—परंतु, आमच्या महाराजांच्या गुरु महाराजांनीं त्यांना असें सांगितलें आहे.

व०—कसें सांगितलें आहे ?

स०—महाराज, गुरुमहाराज असें हणाले कीं,
“ हे भूपा, असा जो असेल तो तुझ्या कन्येचा पतिः—
पद. (वध दिलें. या चालीवर)

जाणीतोचिप्रती ॥ तुझियाकन्येचा ॥ धृ०॥ यक्षमुक्ती
ज्याहातें ॥ पावेआणखीज्यातें ॥ गुरुचीसेवाते ॥
आवडेरेतीसमजेभूपात्यातें ॥ पतिनिजकन्येचा॥१॥”

व०—(आपल्याशीं) या शब्दांनीं मला थोडा धीर आला. (उघड) परंतु ती माता द्वेष करिते याचें कारण कोणतें ?

ज०—याचें कारण इतकेंच कीं या द्वेषाच्या योगानें ताईसाहेबांचा किंवा त्या मातेचा शेवट होणार; असें आमचे गुरुमहाराज एके दिवशीं हणत होते, तें मीं ऐकलें. हणून द्वेषाची कमाल होत चालली आहे.

व०—ठीकच आहे. असो आतां मला इची हकीक-

त समजली. आतां मीं आपल्या .कामाला जातो व तुम्हीं ही आपापल्या कामास लागी.

दोघे—आज्ञा. यावे महाराज.

व०—(गेल्यासारखे करून) आतां जावे कां न जावे? छे: छे: आतां जाऊं नये. तर आतां या अमृत-रुच्या छायेखाली . वसून या चौघो आपापसांत काय बोलतात हे ऐकू. (लपून वसतो).

मौक्तिका—अगे शालिनी, आतां येथे केवढा वेळ तरी बसायचे ? अजून या बागाची शोभा पहाणे झाले नाही कां ? कां ग चंपिके, तुझे कसे काय मत आहे?

चंपिका—आहाग वेडे ! भ्रमरीने फुलांतला मध जरी किती ही खाव्या तरी तिला त्या फुला-ला सोडावेसे वाटतच नाही. तशांतून हा बाग न सोडवे असाच आहे. खरे कीं नाही ग शालिनी ?

व०—खरोखर.

पद (पिउनि हे० या चालीवर)

जाईचेसुमनस्याचा ॥ जरिघेतलागंधकितीही ॥
जा० ॥ धृ० ॥ सोडुंनयेचीऐसेवाटेतैसेइलासोडुंनयेची
हेबहुसुंदरसेउद्यानकधीही ॥ जा० ॥

शा०—(आपल्याशीं) मघाशीं त्या राजाला पाहिल्यापासून माझ्या मनांत भलभलतेच विकार होऊं लागले आहेत. असो (उघड) अगे चंपिके, तुला खचित सांगते कीं, हा बाग तसाच रमणीय आहे.

निपुणिका.-खरेंच बड्डीसाहेब.

चं०—अगे माझैही तेंच ह्यणणें आहे.

मौ०—अगे, तूं चंपिकानिती शालिनी; दोर्धी-
नाहीं फुलझाडें प्रिय मग माझें एकटांचेंच कोण ऐकतें?

शा०—मौक्तिके,तूं बोलून चालून मोकळी;आणखी
ज्याप्रमाणें अगदीं वाटोळें मोती जमिनीवर ठेविलें
तरी तें एक ठिकाणीं रहातच नाहीं त्याप्रमाणें तूं
जरी कुठेंही असलीस तरी एक ठिकाणीं रहात नाहींस.
मला वाटतें कीं, म्हणूनच तुझ्या आईवापांनीं तुझें नांव
मौक्तिका असें ठेविलें असावें.

मौ०—मोंच मोकळी ? आणि तूं नाहींस कां मोक-
ळी ? सांग पाहूं तुला कोणता अडकाव आहे तो.

शा०—ऐक.

पद (सकलजगी या० चा०)

प्रियबहुजोआहेमजला ॥मिदिधलेंनामवसंतहिज्याला ॥

॥ धृ० ॥ तेणेंआहेबद्धमलागेभेटायार्चेंत्याला ॥ १ ॥

(सर्व ऐकतात)

(पडद्यांत)

(हे शालिन कन्यके शालिनी, तूं बहु प्रीतीनें आ-
म्रवृक्षाला जें नांव दिलें आहेस त्याच नांवाचा ह्यणजे
वसंत हा तुला पति मिळेल. व तुझी ती दुष्ट माता
'तिचा वध होईल.)

व०—परंतु मघाशीं त्या दोघांच्या सांगण्यावरून
हें हाणें कठीण आहे.

(पुनः पडद्यांत)

आणखी तूं आजपर्यंत माझी एकनिष्ठपणें सेवा
केलीस ह्याबद्दल तुला माझा हा पूर्ण आशिवार्द आहे.)

शा०—(निपुणिकेस व चंपिकेस) सख्यांनां,

साको-

जगज्जननिजीदेविअंबिकातीनेमजहादिधला ॥

अशीर्वादपरिमातेचीतीभीतिवाटेमजला ॥

निपुणि०-खरोखर, आपण तशीच तिची सेवा
केली.

मौ०—अगे, तुहीं कोणी घराला येत नाहीना ?
तर मग मीं जाते आपली. (जाऊं लागते)

चं०—अगे पण जरा थांब; अशी गडबड कां
करियेस ? मला कांहीं येथेंच रहायाचें नाहीं.

शा०—(घाबरून) अगवाई, माझे कर्पाळ फारच
दुखूं लागलें. अग याला कांहीं उपाय करा.

चं०—आतां याला करावें तरी काय ?

नि०—वाईसाहेब, आतां हें रहाणार तरी कसे ?

चं०—आतां याला हीच युक्ति आहे. ती हीच
कीं, मौक्तिका आणखी मीं, या दोघी घरीं जातों;
आणखी निपुणिके, तूं येथें हिला कांहीं कमी जास्ती
वाटेल, तर या दोघांकडून सांगून पाठीव, व आर्त्तांही
लवकरच येतों. कां मौक्तिके, ही युक्ति बरी आहे कीं
नाहीं ?

व०—मला वाटते कीं हिचे कपाळ खरे दुखत नसेल, तर माझ्या मनांत आहे तसेच असेल काय ?
कारणः—

माकी.

दिसेटवटवीडच्या मुखावरितेणेंवाटेमजला ॥

मदनव्यथेनेंपीडितझालींनेंपाहतांमजला ॥

ह्मणुनीयावाटे ॥ कपाळदुखणेंहेंखोटें ॥

काहीं असो आतां पुढें ह्या काय बोलतात हें समजेलच.

मौ०—हो हो ही युक्ति बरी आहे. खरे कीं नाहीं
गे शालिनी ?

व०—आतां याच्यावर ही काय बोलते हें पाहूं.

शा०—(सेवकांकडे बोट दाखवून) ह्यांना तरी
येथें कशाला ठेवतां ? तुम्हीं जर लवकर येणार असलां
तर यांनाही तुम्ही बरोबर घेऊन जा. मात्र ह्या निपुणि-
केला येथें असूद्या.

चं—ठीक आहे.

व०—खरोखर हिला तोच विकार झाला आहे. अ-
थवा प्रत्येक मनुष्य आपल्या मनाप्रमाणें दुसऱ्याचीही
परीक्षा करितो. असो.

चं०—जातों तर मग आतां आह्मीं. (सेवकांस) च-
लारे. (गेल्यासारखें करून) मौक्तिके, मला वाटते कीं हिचे
हें कपाळ दुखणें काहीं खरें नाहीं. तर मघाशीं त्या
राजाला पाहिल्यापासुनच हिला हें दुखणें आलें.

मौ०— खरेंच मला सुद्धां असैंच वाटतें. काय असेल तें असो. परमेश्वर जाणे.

चं०—अथवा असैं करावें कीं, ह्या दोघांस येथेंच कोठें तरी जवळपास ठेवावें, ह्मणजे ही आपल्या दासी-पार्शीं काय सांगते हें आपणांस सर्व समजेल.

मौ०—आपल्याला काय करायचें; कांहीं बोलो.

चं०—वरें तर मग (असैं ह्मणून जातात.)

व०—आतां ही वेळ पुढें जाण्याला बरी होती, परंतु चांपिकेच्या व मौक्तिकेच्या भाषणांवरून जर कदाचित्त असैं झालें तर:—

पद. (वीरा भ्रमरा या चा०)

मींहीउनियापुढेंआल्यात्यामाइयामागुनिजरी ॥ फजि
तिबहुहोइलममतरी ॥ गेल्याअसतिलअथवानचत्या
दोघोकामिनिघरीं ॥ अथवाअसतिलवनांतरीं ॥ अ
सेलतीचीप्रीतीअथवानचतीजरिअजवरी ॥ मिथ्यास
र्वअसेतेंनरी ॥

निपु०—वाईसाहेब, आतां आपणांला कांहीं वरें वाटतें आहे कां ?

शालि०—सखे, आतां तुला मीं खरेंच सांगूं कां ?

निपु०—सांगावें वाईसाहेब.

शालि०—

अंजनीगीत.

गृहिंजाण्याचेंनामएकेतां । छळीलमजलागिदुष्टमा

ता ॥ ऐसैमाइयाचित्तियेतां ॥ कायकरुंवाटे ॥ १ ॥
आणखी असैही मला वाटलें कीं,

पद. (नाहीं कोणीं ही० या चा०)

भूपतियेउनिदेउनिगेला ॥ दुःखामाइयायाचित्ताला ॥
ह्मणुनीयांनिदावेत्याला ॥ बैसूनीयाएकांताला ॥

ह्मणून मीं हें कपाळ दुखण्याचें निमित्त केलें.

वसंत—ही सुंदरी हें मलाच उद्देशून ह्मणते
आहे काय ? अथवा हिच्या पुढील भाषणावरून सम-
जेल ही कोणाला उद्देशून ह्मणते तें. परंतु काय च-
मत्कार हाः—

पद. (नाहिं सुभद्रा या चा०)

सुंदरिनेंकांतिबोलण्यासीमिषकेलेंतें ॥ कपाळदुख
ण्याचेतणेंसत्याचिदिसलेमातें ॥ सुंद० ॥ धृ० ॥
परिहीच्याभाषणावरुनियाढोंगचितेंदिसतें ॥ अणिही
ह्मणतेनिदायात्यादुःखदभूपातें ॥ तरिभूपतितोकोण
असावाकींहीमजह्मणते ॥ सुंद० ॥

नि०—खरेंच वाईसोहत्र, मला त्यावेळेस
भारीच काळजी लागली होती, कीं आतां या कपाळ
दुखण्याला उपाय तरी काय करावा ?

शालि०—तें असो. पण तो मघाचा पुरुष
कोण असावा ?

निपु०—मला वाटतें कीं तो कोणी तरी पृथ्वी-

पति राजा असावा. पण आपणाला तो कोण असावा असे वाटते ?

शालि०—सखे, तुला काय सांगू ? पहा.

पद. (माझे हृद० या चाली०)

माझेचित्तफुटतकांहींनसुचतनचवद्वतशब्दहीमला-
गे॥सांहुकशीसांगअशाऋतिणमीदुःखाला॥ माझेचि०
॥ धृ० ॥ भूपतिचेनामवमंतचित्पाजरिआहे ॥ तरिये
उनिदेविवरापुरविताचिनोहे ॥ सांगेमीतुजतूनिजमनि
पुसुनीपाहे ॥ ह्यणुनितिचेवचहिमृशामजसिवाटताहे
सखिगेबाहिरघेदुःखाट्ठीमधुनितवसखीला॥माझे०॥

(असे ह्यणून मूर्छित पडते)

(पडद्यांत देवी)

(हा दांडगे पोरी तू दांडगेपणाने माझे वचन असत्य ह्यणतेस काय ? तर मग तुला मोठे संकट प्राप्त होईल. व तुला ह्यापेक्षाही भयंकर शाप दिला असता, परंतु तू इतके दिवसपर्यंत माझी चांगली सेवा केलीस.)

दासी—अगवाई आतां यांना भी एकटी या अरण्यांत काय करूं ? येथे या अरण्यांत कोणी चिट पांखरुंही नाही. तशांतून अंत्रिकेनेही ह्यांना भयंकर शाप दिला. आतां यांची मूर्च्छा गेली असेल तर आतां यांना हाक मारून पहावी. उठल्याच तर त्यांना ही हकीकत कळवावी. अथवा नको. कारण,

अर्धीच त्या दुःखानें पीडल्या आहेत. तशांतून त्यांना जर हें कळलें तर केवळ प्रदीप्त अग्नीमध्ये तूप ओतल्याप्रमाणें होईल. असो. यांना हांक तर मारावी.

वसं०—हे माते, अंबिके, हे जगज्जननी, हे अदि माये, हे महिषासुरमथिनी, ह्या सुंदरीला हिच्या हांके-सरसी ओ देऊं दे.

नि०—बाईसाहेब, (वारा घालून) बाई साहेब, सावध व्हा.

शालि०—सखे, काय लग्णतेस!

वसं०—हिच्या या भाषणानें:—

पद. (नच दृष्टि या चाली०)

चातकपक्षीजलबिंदूसीआकरुनीबैसतां ॥ पडेतीत्या
च्यामुखिअवचिता ॥ साधुजनांलागींकीर्तनतेकोठेंही
दीसतां ॥ वाटेत्यामधित्यामधुरता ॥ किंवादिसतांरू
पत्रतीस्त्रीकामानेंपीडिता ॥ मुदिततीबहुतचिहोईस्वतां
॥ चाल ॥ मजतैसेचीजाहलें ॥ जेव्हांशब्दइचेएकि
ले ॥ अंबिकेचाउपकारचिहाआहेजीव्यापिता ॥ नि
जमायेनेंतीन्हिजगतां ॥ चा० ॥

शालि०—सखे, मरण येईल तर बरें होईल.
कारण:—

पद. (व्यर्थ मी जन्म० या चा०)

सौख्यनसेमजलाकांहीं ॥ दुःखतिमाताबहुदेई॥सौ०॥
धृ०।पतिसुखमोठेंतरिदुःखदबहुशालेंमजतेंही॥सौ०१।

पूर्वजन्ममैकेलेपातकपुण्यनतकांहीं ॥ सौ० २ ॥

म्हणुनीसखयेसांगबहुतचीहेंदुःखदहोई ॥ सौ० ३ ॥

वसं०—

पद. (केलीस अशी० या चा०)

अससीनुंविरहितहरिणाक्षिजननितें ॥ अर्धचमलाक
ळलिअसेनुञ्जिकथाअशीते ॥ अस० ॥ धृ ॥ समजे
परिखचितचित्तूरक्षिनमीनुंतें ॥ गळोअसतौअतांचिघे
उनीपुरातें ॥ परिकरणेयोग्यअपुनतांतुइयापित्यातें ॥
कायकरूनचलेमपयुक्तिकांहीयेथें ॥ अस० ॥

नि०—बाईसाहेब, खरोखर आपणांसारखी दुःखी
ह्या जगांत नसेल.

शालि०—सखे, मीं इतकी जरी दुःखानें व्याप्त झालें
आहे तरी ह्या दुष्ट मदनाला दयाच येत नाही. तो
मला अधिकाधिकच त्रास देतो आहे. अथवा त्यालाही
अबलानांच त्रास द्यावासा वाटतो. तो जे सबल आहेत
त्यांना मुळीच पीडा करीत नाही.

वसं०—हे सुंदरी, ह्याचा बाणः—

पद. (उद्धवाशांत० या चाली०)

तुजसीजेएकचिलागेलगतितेशतमजसीने ॥ तुजला
हास्परपीडीजेतोशतपटमजलाहंगे ॥ जरिहीपधि
नीतिनसतेतरिनचमविघतोमार्गे ॥ चाल ॥ कायमीं
करुंगेभातां ॥ कोणनिचमजसीत्राता ॥ मन्मित्रा

असेज्ञाता ॥ तोहीजरिअसतायेथें ॥ पाठवितोतरिणी
त्यातें ॥ तन्मानसनेवघण्याने ॥

निपु०—बाईताहेव, त्या दोघा ज्या गेल्या आहेत,
त्या अजून आल्या नाहीत. एकदा घरीं जाऊन
पडलों ह्मणजे बरे होईल व आपणांलाही कांहीं
बरे वाटेल.

शा०—सखे, निपुणिके, ज्याच्या मनाला स्वस्थ-
ता नाही, त्याला कोठेंही गेलें तरी सुख व्हायचें नाही.
त्यांतून येथें असल्याने तर फारच दुःख होत आहे.

कारणः—

पद. (रुचतीकां या० चा०)

चुंबितित्यावेलिशिखासुपत्रदनीतरुवरां ॥ नाद्विती
खेलुनीयाभ्रमरीत्यामधुकरां ॥ खेलुनियापक्षिजोडे
शोभवितितरुवरां ॥ बघुनिअसेचहुंकडेहाजिवहोतो
घाबरा ॥

वसंत—(पडशाकडे पाहून) अरे, हे लोक येथें कशाक-
रितां बरे उतरले असावेत! आणखी ही स्त्री कशाकरितां
बरे इकडे येत असावी! अथवा ही ह्यांना घरीं नेण्या-
करितांच आली असावी. व हे लोक जे येथें उतरले
आहेत ह्यांनीं बरोबर कांहीं मणे, घोडे, वगैरे जिनसा
आणल्या आहेत त्यावरून हें खचित आहे, कीं ही ह्यां-
ना बोलावण्या करितांच आली आहे. तेव्हां आतां आ-
पण ह्या वेलीच्या आड वसावे. अथवा येथें वसून

तरी आपणाला काय करायचें आहे ! येथून दुसरीकडे कोठें तरी जावें. परंतु आपली प्रीति तिजवर आहे हें तिला कसे समजणार ! (आठवलेंसें करून) हें वरें सुचलें. मघाशीं आपण एक पत्र लिहिलेंच आहे तें येथें ठेवावें ह्मणजे तें कुणाला तरी सांपडेल. परंतु इतरां-ला सांपडून उपयोग काय ! उगीच फजिती मात्र होणार. (आठवलेंसें करून) हें वरें सुचलें. आपल्या गुरुजींनीं मोठ्या प्रीतीनें हें कंकण दिलें आहे; आणि सांगितलें आहे कीं “ ह्याची पूजा केली असतां आपल्या मनांत एखादी वस्तु ज्याला सांपडावी असें असेल त्याला ती सांपडेल. ” तर मग तसेंच करावें, ह्मणजे त्याचाही अनुभव येईल. (पुजा करून व कंकणास नमस्कार करून) हे गुरुप्रसादा कंकणा, हें पत्र त्या सुंदरीलाच सांपडो. अथवा नको. तर त्या दासी-लाच सांपडो. कारण हें पत्र जर त्या सुंदरीला सांपडेल तर:—

दिंडी.

जरीसांपडलेंपत्रतियेलाची ॥ तरीशोकातेंसिमानेस
साची ॥ ह्मणुनिनमिलोहेंपत्रसुंदरीला ॥ सांपडोहें
त्यासुज्ञनिपुणिकेला ॥ १ ॥

असो. आतां आपण ह्या तेलीच्या आड जाऊन बसावें. (असें ह्मणून जातो.)

निपु०—(पडद्याकडे पाहून) बार्डसाहेब, ही

पहा प्रेमलता आपणांला बोलावण्याकरितां येत आहे. (प्रेमलता प्रवेश करिते.)

प्रेम०—अग ए निपुणिके, तुहांला आईसाहेबांनीं लवकर बोलावलें आहे.

निपु०—अग पण इतक्या गडबडीनेंशी हांकां मारितेस ?

शालि०—कांगे, काय गडबड आहे ?

प्रेम०.—कांहीं गडबड नाही. पण आपलें कपाळ दुखतें असें ऐकतांच आईसाहेब अगदीं घाबरून गेल्या; आणखी त्यांनीं मला सांगितलें कीं “तू लवकर जाऊन तिला घेऊन ये; ह्मणून मी इतक्या गडबडीनें आलें.

शालि०—माझे कपाळ दुखतें ह्मणून तिलागे कोणी सांगितलें ?

प्रेम०—दुसरें कोणी; मौक्तिकाबाईंनीं आणि चंपिकाबाईंनीं.

शालि०—एकून त्यांनीं आपलें खरेंच जाऊन सांगितलें तर ? मीं ह्मटलें त्या थट्टेनें बोलत आहेत.

निपु०—खरेंच आईसाहेब, आपली त्या वेळची तशीच स्थिति होती.

प्रेम०—वरें पण आतां कशी काय आहे.

निपु०—आतां बाई पुष्कळ कमी आहे हो.

प्रेम०—असो. आईसाहेब आतां आपण लवकर

चलावें. आईसाहेबांनीं आपणांकरितां गुरुमहाराजां-
कडून कांहीं औषध आणविलें आहे. मीं पुढें जातें.
आणखी त्यांस कळवितें कीं आपली प्रकृति आतां बरी
आहे झणून.

शालि०—बरें तर मग. तूं जा पुढें आर्हीं लवकरच
मागून येतो.

प्रेम०—ठीक आहे. (जाते.)

शालि०—सखे, ही प्रेमलता झणाली कीं मजक-
रितां कांहीं औषध आणलें आहे. मला वाटतें कीं
हें केवळ काळरूपी औषध असतें.

निपु०—खरेंच आईसाहेब, पण ती झणाली कीं
आपले गुरु जे सौमनऋषि त्यांच्याकडून तें औषध
आणलें आहे. तेव्हां ते कांहीं असलें वाईट औषध
देणार नाहींत.

शालि०—काय असेल तें असो; परमेश्वर जाणे
कांहीं असो. आतां गेलें पाहिजे खरें. चल तर मग
आतां.

निपु०—चलावें. (जाऊं लागतात) (निपुणिका
पुढें व शालिनी मार्गें.)

शालि०—सखे, ही वाग किती लांब आहे तरी ?

निपु०—संपलीच आतां. आपण असें पुढें होऊन
पहा. आतां अगदीं थोडी उरली आहे. (शालिनी
पुढें होते व निपुणिका मार्गें चालते.)

शालि०—खरेंच, ही संपत्तीच ह्यणायची.

निपु०—(निपुणिका कांहीं दिसलेसें करून एकी-
कडे) भगवाई हा “ वसंत ” असा शिक्का असलेला
कागद येथे कोठून वरें आला ? व हा कुणाचा असावा
वरें ? मला वाटते कीं हा कागद त्या राजाचाच
असेल. आणि त्याचें नांवही वसंतच असेल. असो.
आतां ह्यांना हा दाखवावा कीं नाहीं ? ह्यांना जर हा
दाखवला तर ह्या येथेंच शोक करीत वसतील, तेव्हां
ह्यांना हा दाखवूं नयेच. घरीं गेल्यावर दाखवितां
येईल. (उघड) बाईसाहेब आलों आतां आपण
बागेच्या शेवटीं. हे पहा आपले लोक.

शालि०—खरेंच. पण मला फारच काळजी ला-
गली आहे. कारणः—

साकी.

कायकारिलतीदुष्टजननिहेसमजेनामजभाणी ॥

देशाटनकरण्यासीबाबागेलेभसतीह्यणुनी ॥

हुरहुरबहुलागे ॥ चित्तीतेनेहमीवागे ॥

नि०—जें भोगाला येईल तें भोगलें पाहिजे.

शा०—असो. चल आतां जाऊं. (जातात.)

(वसंत प्रवेश करतो.)

वसं०—आपल्या गृहणीं जें कंकण दिलें त्याचा
तर खरा अनुभव आला, व थोडा कार्यभागही

झाला. परंतु ती सुंदरी माझ्या डोळ्यासमोरून
गेली येणेकरून मला वाईट वाटते.

(पडद्यांत मधुकर)

(हे मित्रा वसंता लवकर धांव नाही तर तुझा
परम मित्र मधुकर पुन्हा तुझ्या दृष्टीस पडत नाही.
व हे लोकही दोन शब्दाने “ कोणी तारणारा दे ”
अशी परमेश्वराची प्रार्थना करताहेत तर लवकर धांव.)

वसं०—(पडद्या जवळ कान देऊन ऐकल्यासारखे
करून) काय हा कोणाचा शब्द बरे ! माझा मित्र
मधुकर हा कांहीं संकटांत सांपडल्यामुळे मला हांक
तर मारीत नाही ना ! मी लवकर येतो असे त्याला
सांगून ह्या स्त्रीच्या नादाने येवढा वेळ येथेच बसलो
आहे. मित्रा, हा पहा आलोच. एकूण स्त्री सारखा मो-
हकारक पदार्थ या जगांत दुसरा कोणाचाच नाही !
पहा या स्त्रीच्या वेडामुळे मला माझ्या प्रीय मित्राचे
सुद्धां विस्मरण झाले, असो. (इतक्यांत पडद्यांत दोन
मनुष्ये.)

श्लोक. (शार्दूलविक्रीडित.)

येत्रीनीसदयापराक्रमिमहाभृपाचियानंदना ॥ का
ढीभोढूनिभाननांतुनिभाल्लांकाळाचियादिनां ॥ ईशे
पाठविलाभसेतुजसिदेण्यादानभाल्लांजनां ॥ प्राणाचे
तरियेईवाघभितिपासूनीसदारक्षणां ॥ १ ॥

भिऊं नका. भिऊं नका. धीर धरा हा आल.

(जातो.)

(सर्व जातात.)

अंक पहिला समाप्त.

अंक २ रा.

प्रवेश पहिला.

(तदनंतर मधुकर प्रवेश करितो.)

म०— पहा, काय चमत्कार आहे.

पद. (गंगानदी० या चा०)

वसंतयेतांदुष्टव्याघ्रतोनिर्बलचिञ्जाला ॥ वाटेकालेंहरु
ननिलेंत्याच्यामकलबलांला ॥ ज्यानेंफस्तचिकरुनि
टाकिलेंपूर्विकितिकांला ॥ मत्कुणसममाहनीवसंतेंटा
क्रियलेंत्याला ॥ जरीवसंतनयेतांतरियामधुकरपित्रा
ला ॥ भेटतयाचीकैचीहोतिहेउघडदिसेमजला ॥ प
रिशुराचेंकृत्यअसेहरणेंपरदुःखाला ॥ लणुनेमजलारे
सेंजालेंबधिनकधीत्याला ॥

तर मग आतां तो कोठें वरें गेला असेल! (पड-
द्याकडे पाहून) अरे, हा पहा, ज्याचीं वस्त्रें रक्तानें

भरली आहेत, तोंड लाल झाले आहे, व जो थकल्यासारखा दिसतो आहे, असा माझा मित्र वसंत कांहीं शोधित इकडेच येतो आहे. अरे, परंतु हा अगदी उदास कां बरे दिसतो ? आणखी कांहीं आपआपल्यांत गुणगुणतोही आहे. असो, आपण हा काय ह्मणतो हे ऐकून मग ह्याला भेटूं. (असे ह्मणून एकीकडे उभा राहून ऐकतो. नंतर वसंत प्रवेश करितो)

वसंत०—

पद. (होईलकलह० या चा०)

नामिलेतरुणमिलते ॥ परिहंमनचंमार्गेपरते ॥ नामि०
॥ धृ० ॥ वयस्पमाज्ञापधुकरहोता ॥ परियेथेंतीनाहीं
धातां ॥ शोधितअसतांमित्यानें ॥ अढळेनातोअजु
निघाते ॥ नामिळे० ॥ १ ॥

आणखी—

(चाल सदर)

मजवार्तिचीभाहेप्रति ॥ परिपितियाचीतैशरिती ॥
ह्मणुनीयामजदिसते ॥ मजलातीसुंदरिनचभिळते ॥
नामिळे० ॥ २ ॥

मधु०—हा मलाच शोधित फिरतो आहे. परंतु हा दुःखित कां बरे दिसतो ? असो आतां आपण ह्याला जाऊन भेटावे. नाही तर हा आपणाला उगीच शोधित राहील. तर मग आतां ह्याला भेटतेंचि.

(असें ह्मणून पुढें होऊन) वाघाचा नाश करणाऱ्या आणि सर्व जनांला व आपला परम मित्र जो मधुकर त्याला पुनर्जन्म देणाऱ्या अशा वसंताला भेटण्याविषयीं हा मधुकर उत्सुक आहे.

वसं०—मित्रा मधुकरा, तूं ज्याप्रमाणें मला भेटण्याला उत्सुक आहेस त्याचप्रमाणें मीही पण आहे. तर मला एकवार भेट दे पाहूं (एकमेकांस आलिंगन देतात.)

मधु०—असो. परंतु मित्रा, तूं इतका उदास कां दिसतोस हें मला ह्या आंब्याच्या छायेखालीं बसून सर्व सांग बरें !

वसं०—मित्रा, ऐक. आपल्या गुरु महाराजांचा निरोप त्या दोघां शिष्यांनीं आपणांस कळविला व जातांना आशिर्वाद दिला कीं, “ वसंता,

दिंडी

प्राप्तहोवोतुजसुंदरीअशक्ती ॥ वाटतेयद्यपिरतिकमती ॥
मधुकरातुजजिविदानहोवो ॥ वसंताच्याकरिव्याघ्र
मुखिनंजावो ! १ ॥ ”

म०—होय. मग ? पण तूं उदास कां झालास ?

वसं०—मित्रा, ज्याप्रमाणें सर्व घडून आलें. तें असें कीं,

पद (लालशाल० या चा०)

माझ्याहरतेनापदानतुजभानीतेझालें ॥ व्याघ्रमुक्तिनि

लोनिप्राप्तहियक्षजन्मझालें॥मा०॥ धृ० ॥ दोनवेळ-
तोमाइयाहस्तांतुनिनिघुनीगेला ॥ परितिसऱ्यावेळींती
मजलाअचुरुचिसांपडला ॥ पूर्वीहोतेदुःखसर्वतेशमु-
नीयागेले ॥ मा० ॥

म०—होय. परंतु मित्रा, तुला त्यांनीं आशिर्वाद
दिल्याप्रमाणें सुंदर स्त्री प्राप्त झाली नाही, एवढेंच
त्यांच्या सांगण्याप्रमाणें झालें नाही. बाकी सर्व अक्षरशः
घडून आलें; असो. परंतु मित्रा, तूं मला ह्मणालास
कीं, 'पुढें हो. व मींही तुझ्या मागेमाग आलोच' त्या-
प्रमाणें तुला येण्याला तर फारच उशीर झाला. तर
ह्याचें कारण काय बरें ?

वसं०—मित्रा तूं जें घडलें नाहीं म्हणतोस तेही
घडून आलें व तेच माझे उदास होण्याचें व उशीर
होण्याचें कारण.

म०—काय ? तुला एखादी स्त्री प्राप्त झाली
म्हणतोस ? मग उदास होण्याचें कारण तें नसावें.

वसं०—ती मला प्राप्त झाली नाही खरी, परंतु
त्यांनीं सांगितल्याप्रमाणें बहुतेक घडून आलें.

म०—तें कसे सांग पाहूं ?

वसं०—मित्रा, तूं गेलास व काहीं वेळाने मींही
तुझ्या मागून येण्यास निघालों.

म०—मग ?

वसं०—तो इतक्यांतः—

पद. (वीरशिरोमणिसक० या चा०)

ज्यतिंबघतांभान।हितनुचेंत्रिसरुनियानातसे ॥ जया
चामंडपसुंदरदिसे ॥ बसुनिजयांवरिकिलकिलशब्दा-
पक्षिसमुहकरितसे ॥ अशातरुंचिवरिछायाभसे॥दो
हीबाजुनीसुगंधीतफुलझाडिगर्दचीभसे ॥ जयाचामार्ग
सुशोभितदिसे ॥चाल॥ मंदीरभसेतेंबहुतचिसुंदरभसे॥
श्रीदेविअंबिकाप्रगटाचिशालीभसे॥जावेंत्यामधिमाझ्या
चित्तीयेवोनियाभसे॥जाणेंभालेंचित्यासरसे॥ज्या०॥

तेव्हां मी त्या देवालयांत गेलों.

म०—मग इतका वेळ तेथेंच होतास काय ?

वसं०—होय, तेथेंच होतों.

म०—तेथेंच होतास! आणि तेथें काय करित होतास?

वसं०—मित्रा, तेथें त्या देवीच्या दर्शनाकरितां
उत्तम स्वरूपवान् अशा कांहीं स्त्रियांचा समुदाय ज-
मला होता, त्यांमध्ये:—

साकी.

वीजजशीतीनक्षत्रांतुनिचमकेमधुनीमधुनी ॥

तैशीत्यांच्यामध्येहोतीबहुरूपवतीतरुणी ॥

जिचिपारूपातें ॥ बहुनिशंकायेरतितें ॥१॥

म०—मग पुढें काय झालें ?

वसं०—मित्रा, पुढें तुला काय सांगूं !

पद. (पार्था तुज देउ० या चा०)

दिसतांसुंदरितीमजला ॥ मदनहृदयीपीडूलागला॥धृ ॥

परिऐसैयेउनिममचिर्त्ती ॥ नाहोमजवरतीचीप्रीती ॥
लपलौवचनऐकण्याला ॥ मद् ० ॥

म०—मग, मित्रा त्यावेळीं,
साकी.

व्याघ्रजसाहरिणीच्याशब्दाऐकायास्तवलपती ॥
पडतांत्याच्याकानावरिनोतिसघेउनियांजातो ॥
तैसेहेयेथे ॥ झालेंसर्वहित्यासमते ॥

वसं०—मित्रा, मींही त्या व्याघ्राप्रमाणें तिला घे-
ऊन गेलों असतो खरा, परंतु:—

पद्. (पांडुनृपति० या चा०)

व्याधचित्याव्याघ्राला ॥ मारायातोटपला ॥ नेऊंशकत
नतिजला ॥ समजतांतया ॥ १ ॥ तैशीहीप्रधिंनीती ॥
येउनिघातचिकरिती ॥ देनचआणुनिमजती ॥ सुं-
दरिसभनां ॥ २ ॥

म०—असो. मित्रा, मग तिची प्रीति तुजवर होती
किंवा कसे ?

वसं०—अरे, तुला तिची प्रीति ह्मणून काय सांगूं!

पद्. (वसंतो वधुनि मे० या चा०)

अरण्यांसुंदरिअसतांना ॥ पाहिमजकडेहळुचिकरोनी
निजचक्षूकाना ॥ तसेंगृहिंधाडुनिसखियांना ॥ आपण
आणिकदासिराहिल्यावदण्य.स्वगुप्तगोष्टींना ॥ करोनी
विषतीमृगनयना ॥ स्वभालदुखण्याचेंलावुनियांमाझ्या
रूपींनिजध्याना ॥

म०—मित्रा, मी तुला एक सांगतो कीं,
दिंडी.

जरीरूपवतीतीकृतीहिनारी ॥ असेतरितीनचनुइया
पुढेंभारी ॥ जरीभुललीतीपाहुनियानूतें ॥ ह्यणुनिवाटे
मजनुजहुनीकृतीतें ॥ १ ॥

वसं०—मित्रा, तूं कांहीं ह्यण, परंतु माझे मन कांहीं
तिच्यापासून परत येत नाहीं.

म०—मित्रा, तुझें जें तिच्यावर इतकें मन गेलें
आहे, ती अशी आहे तरी कोणाची कोण ?

वसं०—मित्रा ऐकः—

पद. (देवस्त्री० या चा०)

कुंतलदेशाधिपतीशालिनत्याचीदुहिताही ॥ असेविर
हितानिजमातेसीइसकोणीनाहीं ॥ सपत्नमाताअसे
तिच्यासमदुष्टनकोणीही ॥ ऐशीक्षत्रियकन्यामित्रा
निजनेत्रीपाही ॥

म०—मग मित्रा, पुढें काय झालें ?

वसं०—नंतर तिनें आपल्या दासीपाशीं मजवर
प्रीति आहे अशाविषयीं पुष्कळ प्रकारांनीं दाखविलें.

म०—मग शेवटीं झालें काय ?

वसं०—शेवटीं मीं मनांत आणलें कीं आतां आपण
पुढें जावें. परंतु माझे कांहीं धैर्य झालें नाहीं. मग
शेवटीं तिचें कपाळ दुखतें असें तिच्या मातेला कळ-
तांच तिनें बोलावणें पाठवून तिला घरीं नेलें.

परिऐसें येउनिममचिर्त्ती ॥ नाहींमजवतीचिप्रीती ॥
लपलेंवचनऐकण्याला ॥ मद् ० ॥

म०—मग, मित्रा त्यावेळीं,
साकी.

व्याघ्रजसाहारिणीच्याशब्दाऐकायास्तवल्पनो ॥
पडतांत्याच्याकानावरिनोतिसघेउनियांजातो ॥
तैसेंहेयेथे ॥ झालेंसर्वहित्यासमतें ॥

वसं०—मित्रा, मींही त्या व्याघ्राप्रमाणें तिला घे-
ऊन गेलों असतो खरा, परंतु:—

पद्. (पांडुनृपति० या चा०)

व्याधचित्याव्याघ्राला ॥ मारायातोटपला ॥ नेऊंशकत
नतिजला ॥ समजतांतया ॥ १ ॥ तैशीहीप्रधिंभीती ॥
येउनिघातचिकरिती ॥ देनचआणुनिमजती ॥ सुं-
दरिसअनां ॥ २ ॥

म०—असो. मित्रा, मग तिची प्रीति तुजवर होती
किंवा कसे ?

वसं०—अरे, तुला तिची प्रीति ह्मणून काय सांगूं!

पद्. (वसंतीं द्युनि मे० या चा०)

अरण्यांसुंदरिअसतांना ॥ पाहिमजकडेहळुचिकरोनी
निजचक्षूकाना ॥ तसेंगृहिंधाडुनिसखियांना ॥ आपण
आणिकदासिराहिल्यावदण्य.सगुप्तगोष्टींना ॥ करोनी
विषतीमृगनयना ॥ स्वभाळदुखण्याचैलावुनियांमाझ्या
रूपींनिजध्याना ॥

म०—मित्रा, मी तुला एक सांगतो कों,
दिंडी.

जरीरूपवतीतीकृतीहिनारी ॥ असेतरितीनचनुइया
पुढेंभारी ॥ जरीभुललीतीपाहुनियानूतें ॥ ह्यणुनिवाटे
मजतुजहुनीकृतीतें ॥ १ ॥

वसं०—मित्रा, तूं कांहीं ह्यण, परंतु माझे मन कांहीं
तिच्यापासून परत येत नाही.

म०—मित्रा, तुझे जें तिच्यावर इतकें मन गेलें
आहे, ती अशी आहे तरी कोणाची कोण !

वसं०—मित्रा ऐकः—

पद. (देवस्त्री० या चा०)

कुंतलदेशाधिपतीशालिनत्याचिदुहिताही ॥ असेविर
हितानिजमातेसीइसकोणीनाही ॥ सपत्नमाताअसे
तिच्यासमदुष्टनकोणीही ॥ ऐशीक्षत्रियकन्यामित्रा
निजनेत्रींपाही ॥

म०—मग मित्रा, पुढें काय झालें ?

वसं०—नंतर तिने आपल्या दासीपार्शीं मजवर
प्रीति आहे अशाविषयीं पुष्कळ प्रकारांनीं दाखविलें.

म०—मग शेवटीं झालें काय ?

वसं०—शेवटीं मीं मनांत आणलें कीं आतां आपण
पुढें जावें. परंतु माझे कांहीं धैर्य झालें नाही. मग
शेवटीं तिचे कपाळ दुखतें असे तिच्या मातेला कळ-
तांच तिने बोलावणें पाठवून तिला घरीं नेलें.

म०—परंतु मित्रा, तुझी प्रीति तिजवर आहे असे तिला कसे कळणार ?

वसं०—सार्चीही मीं तजवीज केली. ती अशी कीं, मीं एक पत्र तिला पाठविण्याकारितां लिहिलें. परंतु आतां हें पाठवावें कोणाच्या हातून ह्या विचारांत मी पडलों होतों.

म०—मग तें पाठविण्याला युक्ति काय केलीस ?

वसं०—मग मीं तें पत्र तसेच ठेविलें आणि असा विचार केला कीं आतां ही घरीं जाण्यास निघाली आहे तर आपण आतां हें पत्र येथें रस्त्यांत टाकून द्यावें ह्मणजे तिच्या प्रिय दासीला तें सांपडणार.

म०—मित्रा, परंतु तें तिच्या प्रिय दासीलाच कसे सांपडेल ! दुसऱ्या कोणाला सांपडणार नाहीं कशावरून ?

वसं०—तुला ठाऊक आहेना कीं, आपले गुरुमहाराज जे सौमन ऋषि त्यांनीं मोठ्या प्रीतीनें मला कंकण दिलें होतें तें ?

म०—होय जेव्हां आपण त्यांपाशीं धनुर्विद्या शिकलों तेव्हां त्यांनीं तुझे हस्तकौशल्य पाहून तुला एक कंकण दिलें होतें; आणि सांगितलें होतें कीं, “ ह्याची पूजा केली असतां आपल्या मनांत एखादी वस्तु ज्याला सांपडावी असें असेल त्यालाच ती सांपडेल. ”

वसं०—झालें तर मग, मीं त्याप्रमाणें त्याची पूजा करून प्रार्थना करून ह्मटलें कीं हें पत्र त्या सुज निपुणिका दासीलाच सांपडो.

म०—परंतु तूं हे पत्र दासीलाच सांपडो
असे कां ह्यणालास ? त्या तुझ्या सुंदरीला सांपडो
असे कां नाहीं ह्यटलेंसे ?

वसं०— मित्रा, मीं जर “ हे पत्र सुंदरीला सां-
पडो ” असें ह्यटलें तर:—

पद. (माझे व० या चाली०)

सकलांमार्धेहोतेतरिती ॥ तीचीआणिमत्फजिती ॥
॥ धृ० ॥ कारणतीच्याशोकानचउपमातरित्यापत्राज
रितीबघती ॥ वदतसततमन्नामसारखीशोककरित
बसती ॥ सक० ॥

म०—असो. त्या दासीला तर तें पत्र सांपड-
लेंच असेल ह्यणा. परंतु मग पुढें काय झालें ?

वसं०—पुढें तिनें घरीं जाताना पुष्कळच शोक
केला.

म०—मित्रा, तिला पुष्कळ शोक करण्याचें का-
रण काय ?

वसं०—मित्रा ऐक. एक दासी तिला बोला-
वण्याकरितां जेव्हां आली, तेव्हां तिनें सांगितलें कीं,
“ आपलें कपाळ दुखतें असें आई साहेवाला कळतां-
च त्यांनीं औषध देण्याकरितां आपणांला बोलावलें
आहे, तर आपण लवकर चलौं. ”

म०—मग तिचा शोक आटपला कसा ?

वसं०—त्याचीं दोन कारणे होतीं. एक हें कीं,

त्या दासीने तिला असे सांगितले होते कीं, ते औषध आपल्या गुरुमहराजांकडून आणले आहे. ह्यावरून असे दिसते कीं तिचा आपल्या गुरुवर पूर्ण विश्वास होता. व दुसरे कारण हे कीं तिला निरुपायास्तव शोक आवरून घरीं जाणे भाग पडले.

म०—मग त्या घरीं गेल्यावर तुला तेथून आह्मां-
ला सोडविण्याला यावे असे कसे वाटले ?

वसं०—ती सुंदरी घरीं गेल्याबद्दल नंतर मला फार वाईट वाटले आणि आतां करावे काय ? जावे कोठे ह्या विचारांत मीं पडलों. इतक्यांत कांहीं लोकांचा करुणास्वर माझ्या कानीं आला आणि नंतर मीं तुला लवकर येतो असे पूर्वी सांगितल्याची मला आठवण झाली; नंतर मला तेथे एक क्षणभरसुद्धां दम खाववेना. तेव्हां मीं तसाच तिकडे तुह्मांला सोडविण्याकरितां आलों.

म०—असो, मित्रा आतां सर्व हकीकत समजली.

वसं०—मित्रा, मीं ही हकीकत सांगितल्यापासून मला अधिकाधिकच वाईट वाटत आहे; आणखी त्यां-
तून हे मोठे कारण कीं:—

पद. (नीरक्षारालिंगन० या चा०)

पाचेहुनिहिरवाज्यांचातोवर्णचोचहलिलतशी ॥ कं
ठिकंठतोशोभेज्यांच्याशब्दकरितितेशुकपक्षी ॥ तैसे
असतीचक्रवाकहेसजोडैसेयावृक्षी ॥ किलबिलश
ब्दाकरुनीग्रासाएकमेकमुखिच्याभक्षी ॥ अशासकां

तापक्ष्यांलागींनिजनेत्रांनींमौलक्षी ॥ ह्यणुनिवाटतो
खेदमन्मनींदवडिलिमींतीहरिणाक्षी ॥ पा० ॥

म०—मित्रा, तू जेव्हां तिच्यावर इतका लुब्ध
झाला आहेस तेव्हां ती तशीच सुंदर असली पाहिजे.

वसं०—अरे, ती सुंदर तर आहेच. परंतु मला
असे वाटते की—

पद. (ठाउक म० या चा०)

इतकीमृदुनचहोतीजरितिसत्रिधिकरिताहस्ते ॥ ह्यणु
निमनोमयसांचाओतीअसेदिसेमार्ते ॥ त्यानेंपूर्णचि
केलीपहिलारसभरुनतिथे ॥ म्हणुनीन्यूननकांहीहि
जमधेंसर्वहिपूर्णचिते ॥ इ० ॥

म०—वरें पण, तिचा बाप तेथेच आहेना ?

वसं०—नाहीं मित्रा, तो काहीं तेथे नाही. तो
इला पति पाहण्याकारितां स्वतःच गेला आहे.

म०—मग ? त्यानें जर दुसरेंच स्थळ योजिलें तर
काय उपयोग ?

वसं०—मित्रा, हेच कठीण आहे. परंतु त्याला
त्याच्या गुरुनें असे सांगितलें आहे कीं,

पद. (बघ दिलेंत० या चा०)

जाणीतोचिपती ॥ तुझियाकन्येचा ॥ ध्रु० ॥ यक्षमु
क्तीतेज्याहाते ॥ पावेभाणखिज्याते ॥ गुरुचीसे
वाते ॥ अवडेरेसमजेभूपात्याते ॥ पतिनिजकन्येचा
॥ १ ॥

म्हणून मला वाटते कीं ती मलाच मिळेल. कारण ह्या वरील सर्व गोष्टी माझ्या हातून घडल्या आहेत.

म०—परंतु तिच्या बापाच्या गुरुने त्याला हे सांगितले असे तुला कसे कळले ?

वसं०—पूर्वी आपल्या वाड्यांत जे सुमनन व जयवंत असे दोघे सेवक होते तेच हल्लीं तिजबरोबर त्या बागेत आले होते. त्यांना मी विचारले तेव्हां त्यांनीच मला ही सर्व हकीकत सांगतली व मित्रा, त्या ठिकाणीं आणखी एक मोठा चमत्कार झाला तो तुला सांगायचा राहिलाच.

म०—तो कोणता चमत्कार झाला बरे ?

वसं०—ती देवी त्या सुंदरीला प्रसन्न होऊन तिने असा अशिर्वाद दिला कीं, ज्याचे नांव वसंत आहे, असा तुला पति मिळेल.

म०—झाले तर मग. मित्रा तुलाच ती मिळणार.

वसं०— परंतु मित्रा,

॥ साकी. ॥

ओढुनिनेलेमन्मनतीनेंमार्गेनचपरतेंते ॥ यास्तवमित्रा
कायकंठमीं उपायनसुचेभाते ॥ सांगेकांहींमला ॥
उपायेशाढुःखाला ॥

म०— मित्रा, तूं अगदीं स्वस्थ रहा, कांहीं काळजी कंठ नको. ती तुलाच मिळणार. कारण तूं तेथे जाण्याला व सर्व गोष्टी घडून येण्याला एकच गांठ पडली.

व तुला आपल्या गुरुमहाराजांचाही आशिर्वाद आहे. तेव्हां आतां जाऊन त्यांचीच विनंति करूं.

वसं०—पण मित्रा, त्यांची गांठ कशी पडणार ? कारण ते कोठें तीर्थांला गेले असतील किंवा कोठें अरण्यांत गेले असतील ?

म०—अरे, ते नुकतेच आपल्या नगरांत होते.

वसं०—अरे, पण हे तुला कसे कळलें ?

म०—हे पहा. मीं जेव्हां त्या वाघाच्या सपाट्यांत सांपडलों तेव्हां आपला मित्र विदुषक मला भेटला. तोही त्याच्या सपाट्यांत सांपडला होता. तेव्हां त्याने मला ही हकीकत सांगितली. मग मीं त्याला ह्मटलें कीं, तूं आतां घरीं जा व उद्यां जर ते येणार असें तुला कळलें कीं आज आह्मांला बोलवायास ये. व मीं येथें वसंताचा शोध करितों.

वसं०—ठीक आहे. पण तो अद्यापि आला नाहीं तर चल आपण त्याचा शोध करूं.

म०—चल तर मग. (असें ह्मणून जातात.)

प्रवेश पहिला समाप्त.

प्रवेश दुसरा.

(नंतर विदुषक प्रवेश करितो.)

विदु०—व्यर्थ आह्मीं भटुर्गे! आमचा कांहीं उपयोग नाहीं. छेः! उपयोग नाहीं असें ह्मणतां उपयोगीं नाहीं. एखाद्या ठिकाणीं श्राद्ध असलें कीं तेथें लड्डु शो-

डण्यांत पहिला नंबर. वरें तेवढेंच करून तरी आह्मी स्वस्थ वसूं कां! तर आणखी दक्षिणेलाही हात पुढें करूं. एवढाच आमचा उपयोग. बाकी एखादें शूरत्वाचें कृत्य आलें कीं आह्मी आपला पाय घेतलाच मागे. परवांच आमची कशा हवेलंडी त्या दाघानें उडवून दिली होती! पण आळवाचे खाजेस चिंचेचाच उपयोग. वसंत येतांच त्या दुष्ट वाघाचे तिळा एवढाले तुकडे करून दिले. नाहींतर आह्मी. पोळीचे मात्र तिळाएवढे नाहीं स्वसखशी एवढाले सुद्धां तुकडे केले असते. असो. आतां भुकेनें माझे प्राण कसे व्याकुळ झाले आहेत. तेव्हां आयण त्या दोघांना निरोप सांगून चालते व्हावें. परंतु त्यांची गांठ कोठे पडते! असो आतां त्यांचा यथे कोठें तरी शोध करावा. (इकडे तिकडे फिरून व पडद्याकडे पाहून) हे पहा दोघेजण कसे इकडे तिकडे मजा मारित हिंडताहेत. आणि मीं:

ओव्या.

धुंडणेंसर्वहीरानेंवनें ॥ भयाणआणिदाटभरण्यें ॥ क्षु
 धेनेंप्राणव्याकुळहोणें ॥ थकलेंयेणेंअगदींमीं ॥ १ ॥
 जुन्यातट्टासीमारितां ॥ काठीमोडुनिगेलीआतां ॥ प
 रिबहूकष्टकरितां ॥ दुसरीमिळालीदैवानें ॥ २ ॥ अ
 रण्यांकरणेंनिशांवस्ती ॥ तेथीलचंडीनेंप्राणजाती ॥
 उन्हांतबसतांप्रभातीं ॥ साहवतनाहींऊन्हही ॥ ३ ॥
 (नंतर वसंत व मधुकर प्रवेश करितात.)

विदु०— माझ्या मित्रांचा विजय असो.

वसं०— मित्रा, आज तुझी माझी फार दिवसांनी भेट झाली. ह्मणून मला एकदां आलिंगन दे. (आलिंगन देतात.)

वसं०— अरे अगोदर खाली वसा. (वसतात.)

विदु०— मित्रा, मी मोठ्या उत्कंठेने आनंदकारक वर्तमान सांगण्या करितां आलों आहे.

वसं० म०— मित्रा, सांग लवकर. आर्त्सीही तें ऐकण्यास उत्सुक आहेत.

वि०—सौमन गुरुजी हे परवाच्या दिवशीं आपल्या घरीं येणार आहेत. असें त्यांचे कांहीं शिष्य आले त्यांनीं सांगितले ह्मणून गडवडीने मी तुम्हांला सांगण्याकरितां आलों आहे.

वसं०—मित्रा, विदूषकाः—

पद. (वाडवडिला० या चा०)

धन्यदिवसगमतोभला ॥ कायकथुंअजिमजला ॥ तव
वचफलभरश्रुतिवृक्षाला ॥ येउनितीअजिवांकला ॥
दैवेभाजिमजहादिधला ॥ हस्तकपेचआपला ॥ तेणें
त्वद्वेटिचाशाला ॥ लाभचियातवसख्याला ॥

म०—खरोखर, मित्रा, आजचा दिवसच तसा आहे.

वि०—कांहीं असो. आतां तुम्हांला घरीं यावयाचे आहे किंवा नाही. ते लोक माझ्या नांवाने

हाका मारतील. मी त्यांना त्या आंब्याच्या छाये-
खाली ठेऊन तयारी करण्याला सांगून इकडे आलों
आहे.

म०—असो. मित्रा विदूषका, तू माझे काम फार
उत्तम केलंस ह्याबद्दल मला फार आनंद होतो.

वि०—अरे, ह्या तुझ्या कामामध्ये माझे कित्ती
हाल झाले आहेत हे माझ्याने वर्णन करवत नाहीं.

म० वस०—त्यांतले काहीं थोडे तर वर्णन कर
पाहू ?

वि०—ऐक. ज्या दिवशीं तो शिष्य समुदाय आला
त्याच दिवशीं थंडीचा अतिशय कडाका पडला होता
व त्याच दिवशीं मला पांघरूण पुष्कळ मिळाले होते.
आणखी मला आधले दिवशीं ढंक्रगांनीं आणि पि-
सवांनीं चावून बेजार केले होते. ह्मणून मला झोप
कशी शानदार लागली होती.

म०—मग ह्यांत तुझे हाल कोणते झाले ?

वि०—अरे पुढे सांगतो ऐक.

म०—हं चालू दे.

वि०—मला जो झोप लागते न लागते तोंच
ह्या दाढीवाले शिष्यांचा दंगा. मग मला कसची
झोप येते ? आणखी तितक्यांत मला तुझ्या सांगण्या-
ची आठवण झाली. मग मी तसाच उठलों, आ-
णखी आमचे ते तडू, त्याच्यावर खोर्गीर वगैरे घालून
इकडे येण्यास निघालों. इतकी तयारी करी तो

पर्यंत पहाटचा सुमार झाला. आणि मग इकडे येण्याला निघालो.

वसं०—मग काय झाले ?

वि०—तोंच ते तट्टु खाली वसले. मग मी त्याला काठ्या मार मार मारल्या; परंतु ते काहीं उठले नाही. उलटी माझी काठी मात्र मोडली; मग मला वाटले कीं आतां उशीर लावतां उपयोगीं नाही. मग मी तसाच निघालो. ऐन पहाटची वेळ, थंडी म्हणजे मी म्हणते. तरी काहीं विचार न करितां मी तसाच निघालो. तो वाटेनें शेते हरभऱ्यानें हिरवीं गार होऊन गेलीं होती. आणखी माझ्या पायांला एकेक भेग एवढाली पडली होती कीं तिच्यामध्ये मोठासा विंचू मविल. त्यांतून मी चाललो; तो त्या हरभऱ्याच्या आंबेनें माझ्या पायाची आग होऊन गेली.

म०—अरे, तूं जो पायीं येऊन त्रास करून घेतलास तो तूं बरोबर आणलेल्या रथांत वसून आला असतास तर ?

वि०—तेही सांगतो. मीं तो रथ व लोक ह्यांना सेनापती बरोबर पुढे पाठवून दिले. आणखी मागून मीं आपल्या तट्टावर वसून निघालो. आतां मला काहीं ठाऊक होते कां कीं हे तट्टु प्राण देईल ? मग काय उपयोग ! ते लोक गेले पुढे आणि आम्हीं

राहिलों मागें. मग आम्हांला झक मारीत तुमच्या कारितां पायीं यावें लागलें.

वसं०—मग, ते लोक कसे नेमके या ठिकाणीं येऊन पौचले! त्यांना काय ठाऊक आह्मी तेथें आहोंत हें!

म०—त्या वाघाच्या तडाक्यांत तो सेनापतिही सांपडला होता. तेव्हां त्यालाही हें ठाऊक होतें.

विदु०—असो. आतां माझा तर भुकेनें प्राण चालला तर तुम्हां घरीं येतां किंवा नाहीं! ही पहा अगदीं दुपार झाली.

(पडद्यांत बंदिजन ह्मण०)

पहि० वं०—जयजयकार महाराज,

पद.

त्वकीर्तिरूपप्रखरतरप्रकाशमित्रआतांपहाप्रकाशेतो ॥
गिरिकंदरांतल्यातमासिदूरकरुनीआलामधेंअकाशीं
तो ॥ परीत्वत्तेजभारितेंतयाहुनीम्हणोनीतुलासाहवें
तें ॥ हेभूपावसंतातत्तेजेंवालतितरुपरित्वत्तेजेंसुजन
सुखीहोतिते ॥

दुस० वं०—

पद.

दुष्टसंहारुनीसुजनतूपालिशित्यातुझीबघतिवाटघरिं
रुते ॥ चातकापरितुझ्याभेटिउडकासिआकरुनीपहा
वैसतीते ॥ शांतिकरितृषेचीत्यांचियाभूपतीदेउनी
जलतुझ्याभेटिचेंतें ॥ हेभूपावसंताभसतिउत्सूकज
नतुझ्याभेटिलते ॥ २ ॥

वसं०—मित्रा मधुकरा, मित्रा विदूषका, चला
तर मग आतां; परंतु मित्रा मधुकरा—

साकी.

पराधीनतीसुंदरिभाणीनचतत्तानहिजवळी ॥ तर्चि
मजलामाशीतीतेमाहिनिनाहींचमुळीं ॥ ह्यणुनीयावा
टे ॥ तीमजपुनरपिनचभेटे ॥

विदु०—मित्रा वसंता, तूं काथ ह्यणतोस ह्याचा
संबंध अजून माझ्या लक्ष्यांत येत नाही. तर मला ते
सर्व सांग.

वसं०—मित्रा विदूषका, ह्याचा संबंध मीं तुला
घरीं जातांना सांगितला ह्यणजे सर्व तुझ्या ध्यानांत
येईल.

म०—मग चला तर आतां घरीं ?

वसं०—परंतु, मीं तुला मघाशीं जें सांगितलें तें केलून
मला घरीं येण्यास अगदीं उत्साह वाटत नाही.

म०—मित्रा, तूं कांहीं काळजी करूं नको. कारण—

साकी.

गुहर्जांलाहेकळतांनाशुनिटाकितिलदुःखार्ते ॥ उद्
घायेतांसूर्यलोपवीसकलहिनक्षत्रार्ते ॥ तैसेहेंआहे ॥
चिंताविरहिततूराहे ॥

वसं०—ठीक आहे. चला तर मग. (मधुकर,
वसंत व विदूषक जातात.)

प्रवेश दुसरा समाप्त.

प्रवेश तिसरा.

(नंतर कंचुकी प्रवेश०)

कंचु०—काय आमच्या महाराजांचा पराक्रम !
त्यांचे वर्णन जितकें करावें तितकें थोडें आहे. कारण,

पद. (टाकिला यानें० या चा०)

होताजोभारी ॥ भारीसकळांला ॥ चुराकरोनीटाकि
येला ॥ त्याचाहीज्यानें ॥ ज्यानेंतेकेला ॥ घ्रासचि
केसरिहरिणाला ॥ गिळुनिटाकिजसा ॥ तसेआहा
राला ॥ इषुनेंकेलेव्याघाला ॥ ह्यणुनीयावाटे ॥ वा
टेकींमजला ॥ ईश्वरचीतोअवतरला ॥

कारण तो;

श्लोक. (कामदा)

एवढयावयींकृत्यजोकरि ॥ बहुअचाटसेंआपुल्याकरिं।
बाणनेमजोअचुकसाधरीं ॥ कांनसेलतोअंशईश्वरी ॥
असे जे आमचे वसंत महाराज त्यांनीं मला असें
सांगितले आहे कीं,

अंजनीगीत.

सांगजाऊनीगुहर्जीलागीं ॥ लवकरयेतोभेटीलागीं ॥
भक्तआपुलादुःखचिभोगी ॥ विरहानेंआपुल्या ॥ १॥
याच प्रमाणें त्यांच्या मित्रांनींही तोच निरोप सांगितला
आहे, तेव्हां गुरु महाराजांस कळविण्याकरितां आपण
आतां जावें. (जातो.)

प्रवेश तिसरा समाप्त.

प्रवेश चवथा.

(नंतर आसनस्थ सौमन ऋषि प्रवेश करितो.)

सौम०—परमेश्वराच्या कृतीचा काय चमत्कार आहे हे कोणालाही कळणार नाही. असे प्रत्येक मनुष्य जाणत असूनही आपला मीपणा टाकीत नाही. व माझे धन, माझी स्त्री, माझे शरीर, असेच नेहमीं मनांत बाळगीत असतो, परंतु, हे अविचाऱ्या मनुष्या,

पद. (मजला वरिल सुभ०)

मिळतां देहधुळीलाहा ॥ कोणाचानकुणी ॥ धृ० ॥
येतां काळनिमंत्रणतें ॥ कान्तासुतादिसर्वातें ॥ जगता
सोडुनियेतें ॥ जाणेंतूतें परभुवनीं ॥ मि० ॥ १ ॥
त्याकालीं तुजतीभार्या ॥ अथवातुजधनवाकाया ॥ पु-
त्रहितुजसंगें याया ॥ निरुपयोगिहें जाणमनीं ॥ मि० ॥ २ ॥

(इतक्यांत कंचुकी प्रवेश करतो.)

कंचु०—(वंदन करून) गुरू महाराज, वसंत महाराजांची आपल्या चरणीं अशी प्रार्थना आहे कीं,
“ मीं आपल्या भेटिला लवकरच येतो. कारण आपला वियोग आह्मांला फारच दुःख देत आहे. ”
गुरूवर्य, त्यांच्या मित्राचीही तीच विनंति आहे.

सौम०—ठीक आहे. त्या सर्वांस इकडे पाठवून दे.

कंचु०—आतां मी आज्ञा घेतो.

सौम०—(मनाशींच) काय ह्या वसंताचा पुराक्रम !

साकी.

जेव्हां भववे जनव्याघ्राच्या तडाक्यांत सांपडले ॥ तेव्हां
तेथें मोठ्या संकटिते सगळेही पडले ॥ सोडविलें यानें ॥
सकलां लागी वीरानें ॥ १ ॥

आणखी जेव्हां वसंत, मधुकर व आणखी कांहीं शिष्य
मजजवळ धनुर्विद्या शिकत होते तेव्हां त्या सर्वांमध्ये
वसंताचे हस्तकौशल्य तर फारच विलक्षण. त्यावेळीं
त्याचे हस्तकौशल्य पाहून,

साकी.

देऊनिकंकणसांगितलें कीं घाल करीं आपल्याहें ॥ जरि
एखादी वस्तु कुणाला मिळो असें मनिं आहे ॥ तरि ती त्या
मिळते ॥ पूजन करितां हें घडतें ॥

व हें त्याला एक प्रसंगीं उपयोगीं पडण्याकरितां दिलें
होतें. व त्याचा उपयोगही पण त्याला आला आहे; हें मला
अंतर्दृष्टीनें समजलें आहे. (इतक्यांत वसंताचा हुज-
व्या श्वेतपत्री प्रवेश करितो.)

श्वेतपत्री—महाराज, वसंतराज हे आपले परम
मित्र जे मधुकर महाराज त्यांसह आपल्या दर्शना-
करितां येत आहेत.

सौम०—ठीक आहे. जा, त्यांना लवकर घेऊन ये.

श्वेत०—आज्ञा. (जातो. पडद्यांत. असें इकडून
यावे महाराज.) (नंतर वसंत, मधुकर, व श्वेतपत्री
हे प्रवेश करितात.)

वसंत०—गुरुमहाराज, हा आपला शिष्य वसंत आपल्या चरणीं प्रणिपात करितो. (नमस्कार करितो.)

सौम०—वत्सा, वसंता, तुझी मनकामना पूर्ण होवो.

मधु०—गुरुमहाराज, हा वसंताचा मित्र व आपला शिष्य मधुकर आपल्या चरणकमलीं केवळ मधुकरच बनून राहिला आहे. (नमस्कार करितो.)

सौम०—वत्सा, मधुकरा, तुझे इच्छित सफल होवो. हा माझा आशिर्वादरूप मध तुला मी देतो.

मधु०—माझे इच्छित एवढेच आहे कीं, वसंताचे इच्छित असेल तें पूर्ण व्हावें.

सौम०—ठीक आहे. तेंही घडेल. वसंता, तूं अगदीं चिंतातुर कां वसलास ? कांहीं भाषण कां करित नाहीस ? तुला त्या व्याघ्राला मारिल्यानें श्रम फार झाले आहेत, तेणेंकरून तूं थकला आहेस असें मला वाटतें.

वसंत०—नाहीं महाराज. ते कसचे श्रम.

सौम०—मग कां बरें इतका कष्टी दिसतोस ? (विचार करून) मीं अंतर्दृष्टीनें तुझे हृदय जाणलें आहे; व त्याप्रमाणें तुझे कार्यही होईल.

वसंत०—आपल्या आशिर्वादानें काय नाहीं होणार?

मधु०—(एकिकडे) कां मित्रा, मीं तुला सांगितलें होतें ना ?

वसंत०—खरोखर. गुरुद्वैताशिवाय दुसरें दैवत

श्रेष्ठ नाही अशी जी पूर्वीची ह्यण आहे ती कांहीं खोटी नाही.

(इतक्यांत द्वारपाल प्रवेश करितो.)

द्वारपाल—(मुजरा करून) महाराजांचा विजय असो. महाराज, पद्मावतीनगराहून गुरुमहाराजांकडे कोणी जासूद आला आहे. आज्ञा होईल तर त्याला घेऊन येतो.

वसं०—जा, त्याला लवकर घेऊन ये.

द्वार०—जशी महाराजांची आज्ञा. (जातो व त्याला घेऊन येतो.) हे पहा येथे गुरुमहाराज वसले आहेत.

जासू०—(हात जोडून) गुरुमहाराज, मी आईसाहेबांचा निरोप घेऊन पद्मावती नगराहून आलों आहे.

सौम०—काय निरोप आहे ?

जासू०—आईसाहेबांची प्रकृति बिघडली आहे, ह्यणून त्यांना औषध देण्याकरितां आपण एक दोन दिवसांत पद्मावतीस यावे; अशी आईसाहेबांची विनंति आहे.

सौम०—तूं जा, आणि असें सांग कीं,

पद. (मुलासां०)

येइनिंसांगतींसूर्यअस्तींउद्यांशिष्यसमुहासर्वेघेउनीया
तेविजेभामुचीनीटकरुनीअर्धीपर्णकुटिकाअसेंसांगणें.
हें ॥ आणिसांगतिजलाकिंतूस्वस्थराहे ॥ जाणिल्लेतव
मनींकायआहे ॥ येइन० ॥

जासू०—आज्ञेप्रमाणें सर्व निवेदन करितों गुरुवर्य.
(मुजरा करून जातो.)

सौम०—वत्सा, वसंता आतां मला निघण्याची तयारी केली पाहिजे.

वसं०—कोण आहेरे तिकडे ? (द्वारपाल प्रवेश करितो.)

द्वार०—काय आज्ञा आहे ?

वसं०—गुरु महाराज, याला सांगावी काय आज्ञा आहे ती.

सौम०—तूं जाऊन आमच्या शिष्य मंडळीस आज गर्गाचार्याचे मुहुर्तानें पद्मावतीस जाण्याचें कळीव.

द्वा०पा०—आज्ञा. (जातो)

सौम०—वत्सानो; तुम्ही असें संचित कां दिसतां ? वत्सा मधुकरा, मला वाटते कीं तुझ्या मनांतून कांहीं विचारावयाचें आहे.

मधु०—होय महाराज. अभय असेल तर विचारतो.

सौम०—अरे, तुम्हांला भय कशाचें आहे ? सर्व-काळ अभयच आहे. खुशाल विचार.

मधु०—गुरु महाराज, आम्ही मुलांनीं आपल्यापार्शीं असली गोष्ट काढावी हें नीट नव्हे, परंतु ती आपणांला कळविणें भागच आहे; व कळविलें असतां त्याच्यावर कांहीं उपायही करण्याचें आपणाकडून कळेल. ती गोष्ट ही कीं:—

साकी.

एकासुंदरस्त्रीनेंओढुनिनेलेह्याच्यांचित्ता ॥ जैसेहीते
उदकअसेजेत्यामधिसाखरपडतां ॥ तसेतिनेकेले ॥
पूर्णचिओढुनित्यानेले ॥

तर ती याला मिळण्याकरितां उपाय काय करावा?

सौ०—(एकी०) मीं पूर्वीच अंतर्दृष्टीनें जाणले
कीं ती शालिनीच आहे; व तीच ह्या वसंताला मि-
ळण्याकरितां मीं येवढी खटपट करित आहे (उघड)
वत्सा, मधुकरा, थोडक्याच दिवसांत तुझ्या ह्या मित्राचे
मनोरथ पूर्ण होतील.

मधु०—तथास्तु.

सौ०—आतां आपलीं अंतःकरणे स्वस्थ करा.

वसं०—महाराज, आम्ही आपणांकडून तीं स्वस्थ
करण्याविषयीं प्रयत्न करितों; परंतु तीं स्वस्थ होतच
नाहींत. कारणः—

साकी.

आगमनेंआपुल्याजितकातोर्षजाहलाहोता।।त्याच्याश
तपटआह्लांलागींदुःखचिहोइलआतां ॥ येतांअसेंचि-
त्तीं ॥ स्वस्थनतींचित्तेहोतीं ॥

सौ०—वत्सानों, मीं आजपासून विसावे दिवशीं मीं
तुह्याला भेटेन. तेव्हां तुमचीं अंतःकरणे स्वस्थ हो-
तील, व तोंपर्यंत तुमचे मनोरथही पूर्ण होतील.

दोघे०—परंतु महाराज, हे वीस दिवस आह्वांस वीस युगांप्रमाणे जातील.

सौ०—असो. वत्सांनो, आतां उशीर होतो. व आतां ही सूर्यास्ताची वेळ आहे, कारणः—

साक्षी.

अर्धेदणेंआहेसूर्यातिअणखीमजलागीं ॥ सायंसंध्यादि
कर्मसाहनिजाणेंआहेमार्गीं ॥ ह्यणुनिचलागेहा ॥
अ.तांयेथेंनचराहा ॥

दुसरा अंक समाप्त.

अंक ३ रा.

प्रवेश पहिला.

(नंतर शालिनी व तिची दासी निपुणिका प्रवेश क०)

शालि०—सखे निपुणिके, पहा माझी अवस्था कशी झाली आहेः—

पद. (अंजीअक्रूर या० चा०वर.)

मजकायसखेदुःखअसेजेंमनिंचें ॥ वदवेनामजतें
साचें ॥ बहुदुःखदतेप्रेमअसेमातेचें ॥ त्यापुढतीवि-
षकमिकेचें ॥ मनिंयेऊनिहैवज्रचितेंदुःखाचें ॥ भेदि-
कडेहृदयनगाचे ॥ चाल ॥ तरिसांगेतूंमजकांहीगे
॥ तरिसां० ॥ अधिउपाययालापाहीगे ॥ अधि० ॥

॥ चाल ॥ मजवाटतजेदुःखचियाजन्माचे ॥ वदवे
नामजतेसाचे ॥

निपु०—वाईसाहेब, खचित; आपणांसारखे दुःख
कोणालाच नसेल.

शालि०—सखे, दुःख ह्मणून काय सांगूं! पहाः—

पद. (रुचतीकां या० चा०)

वागैतुनिआपणांतेंबोलावुनिअणविलें ॥ कारणतेकाय
याचेनचआपणांकळविलें ॥ घेण्याचेंऔषधासीमिष
तेसांगीतले ॥ मजवाटेविषमलातेदेण्यासीआणिले ॥

आणखी मला असे वाटले होते कीं,

अंजनीगीत.

नृपयेऊनिनिजनगराते ॥ घेऊनिजाइलयादेहानें ॥
अंशिवहुआशाहोतीपरिते ॥ नष्टसर्वशाली ॥ १ ॥

निपु०—वाई साहेब, त्यांनीं येऊन आपल्या नग-
राला घेऊन जावें असे आपण ह्मणतां तरी कसे ?
त्यांना कांहीं न्याय नाति कांहींच नाही वाटते ?

शालि०—मग सखे, मी आपला जीव तरी कसा
वांचवूं ?

निपु०—आपण आपली निराशा होऊं देऊं नये.
तर आपण आपल्या आशारूप वृक्षाला वाढविलें पाहिजे.

शालि०—सखे, तो वृक्ष वाढविण्याला त्याला
पाण्याचा एक थेंब तरी आहे काय ? तर त्याची अशी
अवस्था शाली आहे कीं,

पद (परिणीलैनमु० या चा०)

चहुंकडोनित्याच्याभोर्ती ॥ अग्नीचेवणवेअसती ॥ वाईगे
तेत्यातेदग्धकरीती ॥ खेदतिहीवाटेचिर्ती ॥ वाईगे ॥
जिवधरिलामीज्यावरती ॥ नेभूपनिअशुनिनयेती ॥ वाईगे ॥
॥ चाल ॥ ह्यणवुनी, जातिकर्पुनी, हृदयरूपवनी, आ-
शातरुर्चीनी, पानेजळुनीयाजाती ॥ वाईगे ॥ चहुं० ॥

निपु०—होय, वाईसाहेब, अशीच आपली अव-
स्था आहे खरी, (पत्र दाखवून) तथापि या पत्ररूप
उदकाने त्या वणव्याचा नाश करून टाकिला.

शालि०—(पत्र घेऊ) सखे, हे पत्र तुला
कोठून मिळाले बरे ?

निपु०—वाईसाहेब, जेव्हां आपण त्या वागैतून
निघालो, तेव्हां हे पत्र मला सांपडले. आणखी, ह्या-
च्यावर 'वसंतराज' अशीं अक्षरे लिहिलीं आहेत, त्यावरून
हे त्या महाभागाचेच असावे अशी माझी पक्की खातरी
झाली; परंतु मीं यांतील मजकूर पाहिला नाही. कारण
हे पत्र त्यांनीं आपल्याला दिले असेल.

शा०—मग; मला हे तिथेच कां नाही दिलेस?

निपु०—न देण्याचे कारण इतकेच कीं, जेव्हां
आपण वागैतून घरीं येण्याकरितां निघालो तेव्हां आ-
पण फार दुःखित होतां ह्यणून मीं त्यावेळीं ते दाखविले
नाहीं, व जर ते त्यावेळीं दाखविले असते, तर आपला
शोक आणखी किती वाढला असता हे कांहीं माझ्यानें

सांगवत नाहीं ह्मणून मीं तें त्यावेळीं दाखविलें नाहीं.
(इतक्यांत प्रेमलता प्रवेश करिते.)

प्रेम०—अग ए निपुणके, तुला आईसाहेबांनीं लवकर बोलावले आहे. कारण महाराजांची स्वारी आज पहाटे येथें आली. व गुरुमहाराज तर काल संध्याकाळींच आले.

निपु०—मग, मला येऊन तिथें काय करावयाचें आहे?

प्रेम०—अग, मला महाराजांकडे जावयाचें आहे. तेव्हां त्यांच्या सेवेकरितां तुला बोलाविलें आहे.

शालि०—कांगे, प्रेमलते, बाबा वाड्यांतच उतरले आहेत किंवा आपल्या त्या प्रमोदोद्यानांत ?

प्रेम०—होय, बाई साहेब. त्यांची स्वारी प्रमोदोद्यानांतच उतरली आहे.

शालि०—असो, निपुणके, तूं जाऊन आईनें कशा करितां बोलावले आहे हें पहा जा. व मीही लवकरच येते.

निपु०—ठीक काहे. आपण लवकरच यावे.

शालि०—होय. मी लवकरच येते, तूं जा.

निपु०—होय. (एकीकडे) आतां ह्या आपल्या मनाशीं स्वस्थ बोलतील तरी.परंतु ह्या जर शोक करूं लागल्या तर तो आवरण्याला सुद्धां कोणी नाहीं. (उचड) बाईसाहेब मी जाते परंतु येथें आपल्याजवळ कोणी नाहीं.

शालि०—मोही तुइया मागोमाग येतें. मग माइया-
जवळ कोण काय करावयाचें आहे!

निपु०—वरं, तरमग आहों जातों आतां. (निपु-
णिका व प्रेमलता जातात.)

शालि—ह्या दोघीही आतां गेल्या. आतां. ह्या
पत्रांत प्राणनाथांनीं काय लिहिलें आहे तें वाचून
पहावें. (पत्र वाचते) “ हे मत्प्राणरूप चातकास त्व-
द्वेटरूप उदकाची वाट पहावयास लावणारी प्रिये
शालिनी, तुला ह्या पद्यरूप शब्दांनीं त्वद्वेटरूप जल-
बिंदूस मागतों, तें तूं श्रवण कर ” (आपल्याशीं)
प्राणनाथ, आपण “ मागतों ” असैं याञ्चारूप शब्द
कां काढतां ! कारण ही आपली दासी पाहिजे तें
ऐकण्याला तयार आहे. अरे, पण मीं हें काय बोलतें!
माझी मी मुखत्यारीण नाहीं. असो. एकदां जें वचन
गेलें तें गेलें. आतां प्राणनाथ ह्या पत्रांत काय
लिहितात तें वाचूं. (वाचते.)

पद. (ठाऊकमज० या चा०)

व्याघ्रमुखींच्याहरिणिसमतूंभससिसखेभंतां ॥ मनां-
मधींजेंभसेतुइयांनंतुजसिनयेकरितां ॥ कळलिभसेम-
जतुझीकिततीप्रियेपराधिनता ॥ तुजलागींसुखदेतनसे
गेतीदुष्टतुझीमाता ॥ प्रीतिभंशतवभसेमजवरीहेंमजला
कळतां ॥ समजेनाझादपटत्याच्याभसेतुझावरता ॥

प्राणनाथ, मला वाटलें होतें कीं मला सर्वांनींच

उपेक्षिला, तेव्हां आपणही तसेंच केले असेल. परंतु आपण माझा स्वीकार केलांत ह्यावरून माझे दैवच उदयाला आले असे समजले पाहिजे. (प्रेमलता प्रवेश करिते.)

प्रेम०—बाईसाहेब, आईसाहेबांनी आपल्या महालांत आपणांला बोलावले आहे.

शालि०—कशाला आईने बोलावले आहे हे तुला कळले ?

प्रेम०—त्यांनी गुरुमहाराजांकडून कांहीं औषध आणले आहे ते घेण्याकरितां आपणांला बोलावले आहे. कारण ही सकाळची वेळ आहे. तेव्हां ते उपाशी पोटी घेतले असतां त्यापामून गुण येईल.

शालि०—बरे, तर मग तू हो पुढे. मी लवकरच येते.

प्रेम०—ठीक आहे. (जाते.)

शालि०—(दुश्चिन्ह झालेले दाखवून) अग बाई, माझा उजवा डोळा लवतो आहे. ह्यावरून कांहीं संकट प्राप्त होणार असे दिसते. आणखी ते संकट हेच असेल कीं,

साकी.

देईलते औषधतमाता असेल त्रिषकेवळते ॥ स्फुरण-
पावतो माझा दक्षिण नेत्रतया चें फळते ॥ वाटे मज ऐसे ॥ खरे
ते देवचि जाणतसे ॥

असो. कांहीं असले तरी गेले पाहिजे खरे. (जाते.)

प्रवेश पहिला समाप्त.

प्रवेश दुसरा :

(नंतर राणी प्रवेश करिते.)

राणी—कितो तरी माझे नशीब मला अनुकूल आहे ! कारण गुरुमहाराजांनीं आधीं सांगून ठेवले होते कीं, ती शालिनी किंवा मीं या दोघांतून कोणी तरी एकजणोला लवकरच यमाजीपंतांचें बोलावणें येणार. परंतु माझे नशीब मला अनुकूल आणि त्या शालिनीचें मात्र नशीब आतां फुटलें. कारण मीं आतां तिला विष देणार. कारण मीं किंवा ती या दोघांतून कोणी तरी मरणार. ह्मणून ती मेली तर मजवर मरणाची पाळी येणार नाही. आणखी, मी तिला विष देणार हें तिलाही कळलें असेल. ह्मणून ती तें पोटांत घेणार नाही. तर ह्याला ही मी एक युक्ति केली आहे. ती हीच कीं, गुरुमहाराजांकडून काहीं औषध आणलें आहे; असें तिला सांगितलें कीं ती तें विनदिकत घेईल कारण, तिचा त्यांच्यावर पूर्ण विश्वास आहे. असो, तर मग आतां विलंब करतां उपयोगीं नाही. बरं पण, ती शालिनीला बोलवायला गेलेली दासी आली किंवा नाही याचा आधीं शोध करूं, कोण आहेग तिकडे, कोण प्रेमलते, केव्हांशी ग शालिनी येते! काय येतें ह्मणाली ती ! बरं तर मग जा तूं आपल्या कामाला. (नंतर शालिनी प्रवेश करिते.)

शालि०—आई, कायग काम आहे ! कसलें औषध द्यायचें, तें दे तरी लौकर.

राणी—तुला इतक्या गडबडीनें कोणत्या कामाला तरी जायचें आहे ?

शालि०—अग आई, मला कोणत्या कामाला जायचें नाहीं खरें, पण भूक नसेल कां लागली ?

राणी—हो, खरंच प्रहर दिवस आला. आणखी तें औषध तर उपाशीं पोटांच घेतलें पाहिजे.

शालि०—हो. ह्मणूनच मी ह्मणतें.

राणी—बरं, तर मग मी औषध घेऊन येते. (असें ह्मणून पडद्यांत जाऊन हातांत एक पेला घेऊन येते.) बाळें, पूर्वेकडे तोंड करून हें घे, ह्मणजे त्या पासून गुण येईल.

शालि०—हं केलें पूर्वेकडे तोंड. (पेला घेऊन) घेऊं आतां ?

राणी—हें खुशाल घे.

शालि०—(पिऊन) आई माझ्या पोटांत दुखतं आहे.

राणी—तूं जाऊन त्या खोलींत नीज जा ह्मणजे राहिल.

शालि०—बरं तर (जाते.)

राणी०—बरं चला. बरंच काम झालं. आतां संध्याकाळपर्यंत तिचा प्राण जाईल. आणि संध्याकाळ होतांच मघांशीं सांगून ठेविलेल्या अंत्यजांकडून एखा-

द्या पेटान्यांत घालून त्यांना तो पेटारा एखाद्या अ-
 रण्यांत नेऊन पुरण्याला सांगेन. परंतु महाराजांना
 जर हे कळलं तर मग ते माझा प्राण घेण्यालाही
 कमी करणार नाहीत. (विचार करून) प्राणनाथांनीं जो
 आपला प्राण घ्यावा त्यापेक्षां हेच बरें. आणखी त्यामध्ये
 असं होईल, ती जर जिवंत असेल तर मी मरेन; व ती
 जर मरेल तर माझा प्राण जाणार नाही. ठीक आहे
 जें ठरलें तेंच करावें. बरं पण तिच्याकडून एकदां
 मला जाऊन आलं पाहिजे. ह्मणजे ती मेली आहे
 किंवा जिवंत आहे हे कळेल. चला तर मग तिकडेसच
 जावं. (जाते.)

प्रवेश दुसरा समाप्त.

प्रवेश तिसरा

(तदनंतर सौमनऋषि प्रवेश करितात)

सौ०—ही माया मोठी विलक्षण आहे. व तिच्याच
 योगानें मला खटपट करावी लागली. व ती खटपट
 माझ्या वसंताला शालिनी मिळण्याकरितांच होय. अ-
 थवा माझी कसची खटपट आली ? ही खटपट
 परमेश्वराचीच आहे. परमेश्वराची आधीं पासून किती
 तरतूद आहे पहाः—

पद. (उरला भेद न० या चा०)

वसंताशालिनीनेमोनी ॥ तजवीजकारिण्याचीस्वमनीं॥

॥ ध्रु० ॥ मारविलीयक्षाकडुगी ॥ कन्यात्याचीतीत
रुणी ॥ दिधलेंकौलवक्कडुनी ॥ शापादुष्टाला
गोनी ॥ होशिलभस्पचि तूळणुनी ॥ खेदकरो
मगतोस्त्रमनीं ॥ बोलेपुनिमग ॥ पिडिशिलजनबहु
व्याघ्रचिहोवोनी ॥ मरशिलतूत्रसंताकडुनी ॥ वसं० ॥
त्या प्रमाणें तो तिसऱ्या प्रसंगीं वसंताकडून मुक्ति
पावला. नंतर शालिनी व वसंत ह्या दोघांची परस्पर
भेट करवून एकमेकांची एकमेकांवर प्रीति वसवली.
नंतर इकडे शालिनीच्या सावत्र मातेला आपणावर
किंवा शालिनीवर लवकरच मृत्यूची पाळी येणार हें
परमेश्वरानें मजकडून कळवून तिच्याकडून एक वि-
षाचा पेला तयार करविला. परंतु ईश्वराच्या मनांतून
शालिनी न मरावी असें असल्यामुळे त्यानें माझ्या
एका शिष्याकडून त्या पेऱ्यांतोळ विष ओतून टाक-
विलें, व त्यांत सोळा प्रहरांची भूल येईल असें कांहीं
औषध घालून ठेविलें. व तें औषध घेतलें असतां
दोन दिवसपर्यंत मनुष्य अगदीं मृतपाय होतें. अशी
परमेश्वराची विचित्र करणी आहे. आणखी हें वरील
सर्व कृत्य परमेश्वरानें आपल्या हातानीं कांहींच केलें
नाहीं, व दुसऱ्यालाही करावयास सांगितलें नाहीं.
तर त्यानें कोणाला विद्या, कोणाला तें कृत्य करण्या-
ची बुद्धि देऊन त्यांत आपला हेतु सिद्धीस नेण्याचा
बेत केला आहे. व तो सिद्धीस जावो अशी माझी
सर्वकाळ त्या जगत्कर्त्या परमेश्वराजक प्रार्थना आहे.

(पडद्यांत) (कोणी पर्णकुटिकेत आहे किंवा नाही ?) (एक शिष्य प्रवेश करितो.)

शिष्य—गुरु महाराज, शालिन महाराजांचे जे मुख्य प्रधान शौर्यसागर ते आपणांकडे कांहीं कारणास्तव आले आहेत. आज्ञा होईल तर त्यांना घेऊन येतो.

सौम०—कोण शौर्यसागर आले आहेत ? जा तर मग, त्यांना लवकर आंत घेऊन ये.

शिष्य०—(जातो. व शौर्यसागरास घेऊन येतो.) हे पहा गुरुमहाराज येथे बसले आहेत. (शिष्य जातो)

शौर्य०—(नमस्कार करून) गुरुमहाराज, शालिन महाराजांची अशी विनंति आहे कीं;

सौम०—त्यांची काय आज्ञा आहे ?

शौर्य०—

.पद. (आकर्षुनी धनु० या चा०)

समंतन्यायाधिशपंडितरावांदिकअष्टप्रधानांची ॥ प्र
मोदुद्यांनींतीआहेसभाउद्यांतिसन्याप्रहरी ॥ तेथे
आपणयेण्यास्तवभृपजोडुनिहस्तविनंतिकरी ॥ १ ॥

शौर्य०— आगखी त्यांनीं असे सांगितले आहे कीं,

साकी.

अष्टप्रधानजरीनचआलेतरियावेइतक्यांनीं ॥ सुमंत,

न्यायाधिश, आणि तुह्मी, मी ह्या तरि चौघांनीं ॥ अगत्य
होयार्वे ॥ आल्यावांच्छनिनचरहार्वे ॥

सौम०— ठीक आहे. परंतु ही सभा कशाकरितां
आहे हे तुह्मांला कांहीं माहीत आहे काय?

शौर्यसा०— मला कांहीं पुरतेसें माहीत नाहीं. प-
रंतु जेवढें माहीत आहे तेवढें विदित करितों.

सौम०— ठीक आहे. सांगा तर मग.

शौर्य०— ज्या कामा करितां महाराज येथून
गेले होते त्याच कामासंबंधानें ही सभा असेल असें
मला वाटतें.

सौम०— असो. परंतु राजा असें कां ह्मणाला,
कीं “अष्टप्रधान जरी आले नाहीत तरी सुमंत, न्याया-
धीश, तुह्मी आणि मी या चौघांनीं अगत्य आलेंच
पाहिजे.” ते अष्टप्रधान न येण्याचें कारण कोणतें? आ.
ज त्याची आज्ञा कोण मोडणार आहे? पहा:—

दिंडी.

योग्यकालाने मेघवृष्टि देती ॥ ऋतु अनुरूप देई महिफलांती
आणखी;

शत्रु होते ते न मुनि भसति भानां ॥ अशी त्याची ती भसेम
हासत्ता ॥ १ ॥

शौर्य०— खरोखर. अशीच त्याची सत्ता आहे.

सौम०— मग ते अष्टप्रधान येणार नाहीत ह्याचें
कारण कोणतें?

शौर्य०— ह्याचें कारण इतकेच कीं, महाराजांनीं त्यांना काहीं कामाकरितां बाहेर गांवीं पाठविलें आहे—

सौम०— ठीक आहे. आतां सर्व हकीकत समजली. बरं तर मग. तुम्ही आतां जा, आणि राजाला असं सांगा कीं, मी उद्यां प्रमोदोद्यानांत तुझ्या सांगण्या प्रमाणें दाखल होईन.

शौर्य०— ठीक आहे. मी जातो तर मग आतां (जातो.)

सौम०— शालिनराजानें ही सभा भरवण्याचा हेतु मला अंतर्दृष्टीनें समजला आहे. तो हाच कीं,

साकी.

गेलाहोतानृपशालिनिलापतिवधण्यापरिनचतो॥ आढ
ळलात्याह्मणुनीआतांसभातेथभरवीतो ॥ असेंअसें
चितीं ॥ आतांराहेनचपुढती ॥
कारण,

पद. (जातसे पतिस० या चा०)

त्यासिकळतांआपुलियाकन्यकेसीविषदिलें ॥ आणि
तिजसीनेउनियाघोरवनिंटाकियलें ॥ धृ० ॥ आपुली
यापत्तिनेतिसवीषदिधलेंह्मणवुनी ॥ त्याअसेंकळतांचि
मजसांगेलऐसेंजाहलें ॥ त्यासिकळ० ॥

असो. परंतु हा शालिन राजा किती न्यायानें व नी-
तीनें प्रजेचें पालन करितो आहे. पहा;

साकी.

प्रजापालनीं दक्षअसेहाजैसानिजपुत्रींतो ॥ जनकअसे
कींसज्जनजैसानिजकर्मांदक्षचितो ॥ आहेहातैसा ॥
किंवावसंततोखासा ॥

आणखी ह्याची संपत्ति इतकी आहे कीं,

दिंडी.

श्रीहरीचेअहेतगुणजसेते ॥ भूमिपृष्ठीचेअसतिकण
जसेते ॥ असतिकिंवाअंशुतेमरीच्याचे ॥ तशीआहे
संपत्तिगृहीयाचे ॥

ह्या प्रमाणे ह्या राजाला सर्व अनुकूल असतां एकाच
गोष्टीची न्यूनता आहे. ती हीच कीं,

पद. (बघुनि सुभ०)

पुत्रनसेयार्ते ॥ ह्यणुनीदुःखचिवाटिते ॥ धृ० ॥ सुं
दरजैसेंआस्यअसोनी ॥ गौरवर्णहीत्यांतदिसोनी ॥
नाशिकनचतेथे ॥ तैसेंझालेंहेंयेथे ॥ पुत्र० ॥

असें जरी आहे तरी तो आपली कन्या जी शालिनी
तिच्याकडे पाहून संतोषित होतो. कारण, ती फार
रूपवती आहे ह्यणून ती एखाद्या पराक्रमी राजपुत्रास
अर्पण करून व आपलें सर्व राज्यही त्यास देऊन
आपण वनाप्रत तपश्चर्येस निघून जावें. असो. (आ-
श्चर्यानिं) अरे, सूर्य अगदीं अस्तास जाऊन काळो.
खही पडूं लागला; तरी मी आपला येथेच बसलों
आहे. तर आतां इथें बसून उपयोग नाही. गेलेंच
पाहिजे. (जातो.) प्रवेश तिसरा समाप्त.

प्रवेश ४ था

(तदनंतर प्रेतवत् झालेली शालिनी, व ती दुष्ट मातङ्ग
राणी प्रवेश करितात.)

राणी—माझ्या विषानें इची कशी अवस्था करून
सोडली आहे, पहा.

पद. (भूप ह्मणतो हा० या चाली०)

॥ बंदअसतीह्याशालिनिचीआतांसकलगात्रें ॥ शरि
रझालेंहेइचेंनीलवर्णभतांसारें ॥ चलनवहीतेबंदअसे
विषाच्याचत्रोरें ॥ बघुनिइसमाझ्याभांगिंउठतिहेआ
तांशहारे ॥

काहीं असो. आपण जें केलें आहे तें निस्तारलें
पाहिजे. तर आतां त्या चौघा अंत्यजांना हाक मारून
पुढची तजवीज केली पाहिजे. अथवा त्यांना आ-
धींच हांक मारून तरी करायचें आहे काय ! आधीं
आपण सर्व तयारी करून मग आयत्या वेळेला त्यांना
बोलवावं. आणखी तों पर्यंत तितकी रात्र ही होईल.
वरं तर मग आतां आपण आधीं एक पेटी तयार
करावी व तींत हिला घालून व ती झांकून मग त्यां-
ना नेण्यास सांगावी. वरं तर मग चला एक पेटी
आणू.

(असें ह्मणून पडद्यांत जाऊन एक पेटी घेऊन येते.)

राणी—आतां ही ह्या पेटींत कशी दिसते आहे
पहा;

पद. (किति सुंदर तरि० या चा०)

॥ सुंदरईचैरूपअसेइसह्यणूनीनचउपमादुसरी ॥ रति
वांचुतिइसपरितीआतांझालीव्यर्थहिस्वखरी ॥ धृ० ॥
अशुनीदिसतेकितिसुंदरहीयापेटीकेमाझारी ॥ नील
कमलतेसुकुनीपडतेजसेशुष्कपंकजपत्रीं ॥

असो. आतां ह्या पेठाला झांकण घालून चा-
गली बंदोवस्ती करावी. (तसें करिते.) आतां त्या
चौघांना हांक मारून ही त्यांच्या डोक्यावर द्यावी.
अथवा सर्वांना आंत हांक मारून तरी काय करायचं
आहे ! एकट्याच्यानेही ही नेवलेल. एकदां वाड्याच्या
बाहेर कशी जाते ! हो हो. बरी आठवण झाली ह्या
चोरवाटेनें त्याला बोलावून ही पेठी देऊन पुन्हां ह्याच
वाटेनें परत पाठवावें ह्यणजे झालें. असो. आतां उशीर
होतो तर त्याला हाक मारावी. अरे दगडू, आंत
ये, आणि हें घेऊन जा.

(पडद्यांत)

दगडू—वाई सायोन, आमी समदं यऊं कां मी
येकलाच यऊं. जसं सांगाल तसं करतो.

राणी—(बाहेर) तुम्ही सगळे आलां आहांत कां?
किं तूं एकटाच आला आहेस ?

(पडद्यांत)

दगडू०—वाई वाईसायोन, आमी समद आलूं या.

राणी—(बाहर) बरं तर मग. तूं एकटाच ये.
(पडद्यांत.)

दग०—व्हई मी येतो. पन कुटनं यऊं ?
(बाहेर.)

राणी—हे लहानदार आहे तिकडून ये.
(पडद्यांत.)

दग०—व्हई. मला तें गावलं. (प्रवेश करितो.)

राणी—हं आलास. आतां ही पेटी घेऊन जाऊन
रामवाडीच्या स्मशानांत नेऊन पूर.

दग०—व्हई. पन आमच रुपइ आदी द्या. दून ह-
जार हेत त्यांतल पाचशी तरी द्या.

राणी—अरे, पांचशें नव्हे हजार घे. (देते.)

दग०—(घेऊन) वाईसायोत्र, आतां आमो लई आ-
नदलों आनकी आमाला हुशारीची आली.

राणी—ठीक आहे. आतां जा तर मग ही पेटी
घेऊन. आणखी मी सांगितलं त्याप्रमाणें ती रामवाडी-
च्या स्मशानांत पूर.

दग०—व्हई तर मग, जातो मी आतां.

राणी—ठीक आहे. नोट संभाळून जा.

दग०—पन वाटमंदीं कुनी इचारलं तर इच्यामंदीं
काय हाय ल्हाणून सांगूं ?

राणी—अरे आतां अगदीं मध्यान्हीची वेळ आहे
ल्हाणून येथें सर्व सामसूम आहे. तेव्हां कोणाही मनुष्य
भेटणार नाही व विचारणार ही नाही.

दग०—मी जातो तर. (पेटी घेऊन जातो.)

राणी—शिवशिव. मीं हे कितो वाईट कर्म केले ?
हे परमेश्वरा, मला असें करण्यास कशीरे बुद्धि दिलीस?
आतां मला इहलोकीं ही सुख नसून परलोकीं हीं
नाहीं, कारण,

पद. (नचमाते कोणी० या चा०)

दुष्टकर्मींभीरतझालें ॥ इहलोकींपुण्यनकेलें ॥ धृ० ॥
शालिनीतेंभींविषदिधेलें ॥ प्राणतेणेंतिचेगेले ॥ दुष्टक०
महाराजांहेजरीकललें ॥ तरीमस्तकममउडुनीगेलें ॥

तर आतां मी उपाय काय करूं ? आतां ह्याला
एकच उपाय आहे. तो हाच कीं:—

साकी.

महाराजांनींमाझेमस्तकछेदायापूर्वींमीं ॥ छेदुनिध्यावें
आपुल्याहस्तेहेंत्याहुनिबहुनामीं ॥ आहेमजवाटे ॥
नसती उपायतेमोठे ॥

ठीक आहे. तर आतां प्राणत्याग करावा हेंच ठरलं.

(असें ह्मणून सर्व जातात.)

अंक तिसरा समाप्त.

अंक ४ था.

प्रवेश पहिला.

(नंतर दोघी दासी, एकमेकीशीं बोलत वसल्या
आहेत अशा प्र०)

पहि० दा०—कांग प्रेमलते, शालिनी आईसाहेब
गतप्राण झाल्या हें खरंच कां ?

दुस० दा०—अग निपुणिके, मला कांहीं पुरतंसं
कळलं नाहीं. परंतु काल रात्री, मध्यान्ह उलटून
गेल्यानंतर आईसाहेब शोक करीत होत्या; त्यावरून
मला वाटते कीं तूं ह्मणतीस तें खरं असेल. अग पण,
तेव्हांपासून एक गोष्ट झाली आहे, ती तुला कळली
कां ?

पहि० दा०—अग प्रेमलते, मला कोठून बरं
ठाऊक असणार ? कारण मी हा वेळपर्यंत महाराजां-
कडे कामांत गुंतलेली होतें. तर मग आतां तूं सांग
काय गोष्ट झाली ती ?

दुस० दा०—सखे, निपुणिके, तुला काय सांगूं ?
तेव्हांपासून हा वेळपर्यंत मला आईसाहेबांचा व शा-
लिनी यांचा मुखचंद्र दर्शिस पडला नाहीं. तेव्हांपासून
ज्या प्रमाणे पाण्यावांचून मत्स्याची अवस्था होते तशी
माझी अवस्था झाली आहे.

पहि० दा०—सखे, तर मग ही फार दुःखदायक
गोष्ट आहे.

दुस० दा०—अग दुःखदायक ह्मणजे इतकी कीं
ती आपणाला ह्या दुःखसमुद्रांत गढंगळ्याच खाया-
ला लावील.

पहि० दा०—खरंच सखे मला हें ऐकल्यापासून
अगदीं चैन पडेना.

(पडद्यांत गलबला होतो.)

(हाणा. मारा. ठोका. हा पहा दुष्ट कसा आकाशमार्गे
चालला आहे तो. बडवा. ठोका. हा पहा पुन्हां पळू
लागला. हा पहा ह्या वाणानें कसा भरून खालीं
पडला ! !) (दोघी ऐकतात)

• पहि०दा०—सखे, हा गलबला कशाचा होत
आहे वरं ?

दुस० दा०—मला तरी काय वरं ठाऊक ? तूं
जाऊन पाहून येत असलीस तर ये जा.

पहि०दा०—ठोका आहे. मोच जातें (जाते.)

पहि०दा०—काय वरं हें असेल ? आतां हें नि-
पुंगिका आल्यावेरीज मुळींच कळायचें नाहीं. ही पहा
ती आलीच इकडे. (पहिलो दासो प्रवेश करते.)

दुस०दा०—सखे, काय ग आहे ?

पहि०दा०—(दुःख करून) सखे तुला काय
सांगूं ? तूं ह्मणालीस तेंच खरं.

दुस०दा०—अग, काय झालं तें स्पष्ट सांग.

दुस० दा०—ऐक. एका दुष्ट व क्षुधेनें पीडित
अशा राक्षसास काल भक्ष्य न मिळाल्यामुळे त्यानें
काल रात्रीं मध्यान्ह्याच्या सुमारास गुप्त रूपानें आई
सहिवांच्या महालांत येऊन त्यांच्यावर आपला निर्वाह
केला. हें चाकरांस समजतांच त्यांनीं राजास कळ-
वितांच त्यानें त्यास आकाशमार्गे जात असतां ठार
मारून टाकिलें. (दोघी शोक क०)

दुस०— चल तर मग. आपण तिकडेच जाऊं.
(जातात)

प्रवेश पहिला समाप्त.

प्रवेश दुसरा.

(तदनंतर ज्याच्या दोहों बाजूंस दोन सेवक घाण्या
व मोरचलें वारीत आहेत, उजवे हातास सौ-
मन ऋषि वसले आहेत असा सिंहा-
सनस्थ शालिन राजा प्रवेश
करितो.)

राजा—गुरुमहाराज, मला असं वाटत होतं कीं,
साकी.

अधिष्ठाधीयुक्तभसेहें राज्यपोडुनीद्यावे ॥ वनिरका
मगजाऊनितेथेकंदमूलभक्षवे ॥ मगसौख्यहिवरवे ॥
भोक्षाचेतेसाधावे ॥

सौम०—मग ?

शालि०—परंतु तें सर्व यर्थ झालें ; कारण,
दिंडो.

राज्यद्यायाचबितपूर्विकेला ॥ जावयासीमशालिनीप
लीला ॥ परीशालिनीसीरीषभातांदीलें ॥ लणुनिभातां
सर्वयर्थसर्वशालें ॥ १ ॥

सौम०—असं जरी आहे तरी राजा, मी तुला
एक सांगतो कीं,

पद. (नम्र होती फ० या चा०)

जरीआहेदिधलेतेत्रीषशालिनीते ॥ तरीआहेजीवंतती
अशुनितेथे ॥ शोधकरितांलावेलतीअशुनीतुम्हाते ॥
कांहिंदेउंनकोत्रासतूनिजमनाते ॥ १ ॥

राजा—गुरुमहाराज, मला आतां शोध करण्याला
उत्साह आहे. कारण,

पद. (लघुसेवक० या चा०)

शासनशालेंदुष्टअशाममकांतेलागते ॥ दुष्टअशात्या
राक्षसहस्नेदेहान्ताचिअजिने ॥ आणीमाइयाहस्तेत्यास
हितेसेंचीशालें ॥ आणखीआपणउत्तेजनतेशोधार्थचि
दिधले ॥

सौम०—ठीक आहे. तर मग तिचा शोध लवकर
करा.

राजा—ठीक आहे. कोण आहेरे तिकडे ?

(प्रतिहारी प्रवेश करिते)

प्रतिहारी—काय आज्ञा आहे ?

राजा—प्रतिहारी, सेनापतीस माझी आज्ञा कळीव
की,

साकी.

धाडादूतांदेशेदिशींशालिनीच्याशोधासी ॥ आणी
सांगाशोधकरायातीचाभवध्यादेशीं ॥ सकलहिभूपांला
तेसेंसकलहिलोकांला ॥

प्रतिहारी - ठीक आहे. (जाते व पुन्हा येते.)

महाराज, आपली आज्ञा कळवितांच सेनापतींनीं चारही दिशेस अगणित स्वार व पायदळ शालिनी वाईसाहेबांच्या शोधार्थ पाठविले. व ते स्वतः ही प्रत्येक देशच्या राजाला आपल्या हुकुमा प्रमाणें त्यांचा शोध करण्यास सांगण्या करितां बरोबर कांहीं स्वार व पायदळ घेऊन गेले आहेत. व ते अगोदर राजा वसंत यालाच सांगण्या करितां गेले आहेत. कारण तो मोठा उद्योगी आहे.

राजा—ठीक आहे. आतां तूं आपल्या कामाला जा.

(प्रतिहारी जाते.)

राजा—गुरुमहाराज, मी शालिनीला पति मिळण्या करितां इतके दिवस व्यर्थ श्रम घेतले. कारण हा राजा वसंत जवळ असून इतके दिवस कोणाच्याच लक्षांत आले नाही.

सौम०—राजा, हे माझ्या लक्षांत पूर्वीच आले होते, परंतु मीं पूर्वी तुला सांगितले होते कीं,

पद (हाउत्सुक० या चा०)

तीकांतातवअथवादुहितातवतैशी ॥ यादोघांतुनिएक
लवकरीमुकेलप्राणांसी ॥ तीकां० ॥ धृ० ॥ आणि
शालिनीजरिती ॥ मुकतीप्राणांसी ॥ चा० ॥ कौमग
दुःखचिहोतेतुशी ॥ नदिसेतशीकृतिजाहलिशी
॥ तीकां० ॥

राजा—खरोखर. गुरुमहाराज, परंतु आतां मी हा-

नियम करितों की जर शालिनी सांपडेल तर मी ते वसंतालाच देईन.

सौम०—खचित. राजा, तूं वसंतालाच दे. कारण मीं तुला पूर्वी सांगितलें होतें कीं,

पद. (वघदिलेंतरुनी० या चा०)

जाणिनोचिपति ॥ तुझियाकन्येचा ॥ ध० ॥ यक्ष-
मुक्तीनेज्याहातें ॥ पवित्राणखोज्यातें ॥ गुरुचीसेवाने ॥
अवडेहेसमजेभूपात्यातें ॥ पतिनिजकन्येचा ॥ १ ॥

तर इतक्या गुणांनीं युक्त असा राजा वसंतच आहे.
हणून तूं त्यालाच दे.

राजा—ठाक आहे. त्याला शालिनी दिली हणजे
हें राज्यही त्याला देऊन मी तपश्चर्येला जाईन.

सौम०—राजा. तुझा हेतु अल्प काळांतच पूर्ण
होईल.

राजा—तथास्तु.

सौम०—असो. राजा, परंतु आज ह्या प्रमोदोद्या-
नांत सभा होणार होती ती न होण्याचें कारण काय?

राजा—ऐक्यावें. ती माझी दुष्ट पत्नी शालिनीला
विष प्यावयास देऊन आपल्या महालांत जाऊन निज-
ली असतां तिच्या मनांत असे आलें कीं, जर मला हें
कळलें तर मी तिचें डोकेंच मारीन.

सौम०—मग पुढें ?

राजा—तेव्हां मी तिचा प्राण घेण्यापेक्षां आपण

स्वतः आपला दावा है चांगले. अशा विचारांत तो आहे, इतक्यांत,

पद. (जें जें कर्म० या चा०)

चारयोजनेलांबअशीतीतनुज्याचीहोती ॥ वर्णत्रयाचा
कृष्णअसेतोरक्तनयनदिसती ॥ असादुर्जनात्तानामें
कुणिराक्षसदुष्टपती ॥ गुप्तहृषिजाऊनीमहालीनेली
मस्त्रीती ॥ कळतारक्षकदूतांत्यांनींगोष्टकळविलीती ॥
सजमगरीकहनीचट्टाकिलीतत्तनुचीमाती ॥ चार० ॥

सौम०—राजा, त्या राक्षसाला दुर्जनात्ता हे नांव
कारच योग्य होते. कारण त्याने दुर्जनानेच भक्षण
केले. असो. परंतु राजा, ही सर्व हकीकत तुला
कशी कळली ?

राजा—गुहमहाराज, हे वरील सर्व कृत्य झाल्यावर
मी महालांत गेलों. तेव्हां तेथे मला एक ह्या सर्व
हकीकतीचे पत्र सांपडले.

(पडद्यांत.)

(काय उद्यानांत कोणी नाही काय ?)

(द्वारपाल प्रवेश करितो)

द्वारपाल—महाराज, कोणी एक ब्राह्मण आपणा-
कडे आला आहे. आज्ञा होईल तर त्याला आंत
घेऊन येतो.

राजा—जा. त्याला लवकर घेऊन ये. (द्वार-
पाल जातो.)

(विदूषक प्रवेश करितो.)

विदूषक—राजा, तुझा विजय असो. गुरुमहाराज, हा वसंतमित्र विदूषक आपल्या चरणीं प्रणिपात करितो.

सौम०—वत्सा विदूषका, तुझे व तुझ्या मित्रांचे इच्छित पूर्ण होणे.

विदू०—महाराज, माझे इच्छित एवढेच आहे कीं, आपणांस आज संध्याकाळीं मधुकराने बोलावले आहे, त्याप्रमाणे फारच जलदीने आपण यावे. आणखी काहीं नाही.

सौम०—एवढेच कां ? आणखी काहीं नाहीं कां ?

विदू०—गुरुमहाराज, आह्मां निस्पृह ब्राह्मणांस आणखी कशाची गरज असणार ? आपले काम फत्ते झाल्याशीं गरज. जर ते वेळेवर झाले नाहीं तर तो मधुकर उद्यां लागलींच ह्मणेल कीं, खाऊन पिऊन मत्त झालेल्या बोकडा प्रमाणे निरुपयोगी आहेस. ह्मणून आम्हीं जें मागितलें तेवढेच द्यावं.

राजा—गुरुमहाराज, मला हा शुद्ध भोळा ब्राह्मण दिसतो कारणः—

दिंडी.

क्षीरसिंधुजरितोप्रसन्नशाला ॥ जसेघणेंपागुनीतक्र
याला ॥ तसेंमागतहातुह्यांसुरतरुते ॥ एकानेकचितो
पुरेअसेयार्ते ॥ १ ॥

सौम०—राजा, खरोखर, शुद्ध भोळा ब्राह्मण

आहे. एका शितावरून सगळ्या भातांची परीक्षा होते, अशी जी ह्मण आहे ती ह्या प्रसंगी चांगली उपयोगी पडेल ह्यांत कांहीं संशय नाही.

राजा—खरोखर गुरुमहाराज, आपण ह्या प्रसंगी अगदीं समयसूचक भाषण केले. खचितच ही समयसूचकता ज्याजवळ नेहमीं वास करते, तोच मोठा विद्वान् होतो.

सौम०—असो. विदूषका, तूं चालण्याच्या श्रमनि अगदीं थकला आहेस असा दिसतोस.

विदू०—होय. गुरुमहाराज, मी थकलो आहे खराच पण मला झुधाही फार लागलो आहे.

राजा—अहो भटजी, मग इतका वेळ कां नाही चाललां ? असो. कोण आहे तिकडे ?

(एक वृद्ध कंचुकी प्रवेश करितो)

कंचुकी—काय आज्ञा आहे महाराज ?

राजा—अहो वृद्ध कंचुकी, तुम्ही ह्या भटजींना पाकशालेंत घेऊन जाऊन यांच्या भोजनाची तजवीज करा.

कंचु०—आज्ञेप्रमाणें करितों. चलावं भटजीमहाराज.

विदू०—होय. परंतु राजा, तेथें आमच्या सगळ्यांची चांगली तजवीज होईलना ?

राजा—भटजी, आपण कधीं राजाच्या घरीं वागलां नाहीं असै दिसतें ?

सौम०—भरे विदूषका, हे काय सांगायला हवें काय ? असो. जा तूं आतां.

विदू०—ठीक आहे. येतो मी आतां.

(असें ह्मणून विदूषक व कुंचकी जातात.)

राजा—काय गुरुमहाराज, आज अजूनपर्यंत सुमंत प्रधान कचेरीस कां बरं नाहीं आले! ते आले ह्मणजे—
साकी.

कलेलआजिपित्रअलेंवानालेंकोणाकडुनी ॥ तेणेंशा-
लिनित्याशोधाचीहकीकतहिममकानीं ॥ पडेलकीं
स्वामी ॥ दुःखितहर्षितहोयमनीं॥

सौम०—राजा, तुला हा एक अगदीं निजध्यासच लागून गेला आहे !

राजा—महाराज, निजध्यास ह्मणून काय सांगूं ! एकदां कोणतीही गोष्ट पुढें होणार असें कळलें ह्मणजे ती होईपर्यंत असाच निजध्यास लागतो.

सौम०—राजा, हे मायेचे विकार होत. (पडद्या-कडे पाहून) राजा, ही पहा सुमंताची स्वारी ह्या वागेंतून इकडे येत आहे. आतां तुला सर्व हकीकत समजेल. व आणखी एक मी तुला सांगतो कीं उद-ईक तुझे सर्व मनोरथ पूर्ण होतील.

राजा०—आपल्या आशिर्वादानें तसेंच होवो.

(इतक्यांत सुमंत येतो.)

सुमंत—(मुनरा करून) महाराजांचा सर्वदा विजय असो.

राजा—कांहो सुमंत, आज येवढा वेळपर्यंत तुह्मी कोणत्या कामांत गुंतलां होतां ?

सुमं०—महाराज, आत्मो आपलो कामगिरी सोडून दुसऱ्याच्या कामास कधीही जावयाचे नाहीं.

राजा०—मग आज काय पत्रे फार आलीं होतीं वाटतें.

सुमंत—(कागद पुढे ठेवून) महाराज हीं पहा.

अंजनीगीत.

सुवर्णशाईनेंजींलिहिलीं ॥ पंचावनदेशांहुनिआलीं ॥
ऐशींपत्रेपुढेठेविलीं ॥ वाचुनितींपहावीं ॥ १ ॥

राजा—तुह्मीं तीं वाचली असतीलच. तेव्हां त्यांतील तात्पर्य सांगा ह्मणजे झालें.

सुमं०—महाराज, त्यांतील तात्पर्य एवढेंच आहे कीं, प्रत्येक देशच्या राजानें शालिनी बार्डिसाहेबांचा पुष्कळ शोध केला, तथापि त्यांचा शोध कोठेंच लागत नाहीं. परंतु कलिंग देशचा राजा श्वेतकेतु ह्यानें असें लिहिलें आहे कीं,

दिंडी.

शोधकरितांआपुल्याकन्यकेचा ॥ ऋषीआढळलाएक
पुरातनचा ॥ तयेंकथिलेंआपुलीकन्यकाती ॥ उद्यां
भेटेलचिभास्करोदयांनीं ॥ १ ॥

राजा—गुरु महाराज, मघांशीं आपण सांगितलें त्याच प्रमाणें त्यांनीं सांगितलें. तेव्हां उद्यां ती मला

खचितच भेटेल यांत कांहीं संशय नाही. खरोखर
गुरुमहाराज, आपणांसारखीं मनुष्ये ह्या जगांत क्वचितच.

सौम०—राजा, मी तुला आणखी हेही सांगतो
कीं.

साकी.

वरीलतुझीदुहिताज्यालात्याचीहोऊनकांता ॥ भेटेल
तुलाउद्यांसकालींकांहींनकरीचिता ॥ तूंस्वस्थचिराहे॥
आज्ञेवचनसत्य आहे ॥

राजा—खरोखर गुरुमहाराज, आपलें वचन स-
त्यच आहे.

सुमं०—महाराज, आपण फार आनंदित असावे.
कारणः—

साकी.

बृहस्पतीसमगुरुअसतीआपणइंद्रचिकेवळते ॥ आहां
त्यांचेप्रसादआपणावरिबहुतचिअसतीते ॥ ह्यणुनी
आपणतीं ॥ मानाविंसुखेनिनचिचीं ॥

राजा०—अहो सुमंत, मला हे कां तुझीं सांगायला.
पाहिजे काय ?

सुमं०—महाराज माझ्या बुद्धीला वाटलं तें मी बो-
ललों. तथापि आपणांला सर्वच कळत आहे. कारणः—

दिंडी.

नसेएकहिणौष्टती जीकलेना ॥ आपणासमसर्वज्ञ-
शाजनांना ॥ सांगणेंमीआपणाचुकीमाझी ॥ पदहि
व्यायातीसमीअस्येराजी ॥ १ ॥

राजा—असो. गुरुमहाराज, आतां माझ्या मनार्थी स्थिति कशी झाली आहे पहा:—

पद. (निजरूपइलामी० या चा०)

आनंदजलाच्याह्यालहरी ॥ आल्याअसतीआतांमन्म
नसिंधुमाझारी ॥ आनंद० ॥

सौम०—खरोखर. असैं होतच असेल.

राजा—असो. गुरुमहाराज, आतां ह्या वेळेस पहा
काय चमत्कार होतो तो,

साक्षी.

ह्याजिह्वेपतितआम्रतरुयांच्याघर्षणयोगें ॥ वायूपेशतो
ममकन्यासमाचारजणुसांगे ॥ परिमजनचबसवे ॥
वाटेप्रासादींजावें ॥

सौम०—(एकिकडे) पुढें जें होणार त्याचें हें
दिग्दर्शन आहे. (उघड) ठीक आहे. चला तर मग
राजवाड्यांत. (असैं ह्मणून सर्व जातात.)

प्रवेश दुसरा समाप्त.

प्रवेश तिसरा

(तदनंतर पोटावर हात फिरवीत व ढेंकर देत विदूषक
प्रवेश करतो.)

विदूषक—आज जेवण तर यथास्थित झालें. माझी
कार खाल्याच्या योगानें अशी अवस्था झाली आहे
कीं, एक पाऊल माझ्यानें उचलवत नाहीं, भाण्ड

आतां मी मधुकराकडे कसा जाणार? बरं इथं कुठं तरी देह ठेवून द्यावा ह्मटलं तर तेंही कांहीं जमायचं नाहीं. तर आतां हें पोट फुगलं ह्याला युक्ति काय करावी? पहा आत्मां भटुग्यांचा कितो मूर्ख स्वभाव आहे कीं, जसा एखादा शेळीचा पुत्र मोकळा सोडला ह्मणजे पाहिजे तें पाहिजे तितकं खातो, तसें आत्मांला दुसऱ्याकडून भोजन मिळालं कीं आत्मां आपल्या पोटाकडे न पाहतां यथास्थित रगडावं. परंतु आत्मांला असं समजत नाहीं कीं अन्न दुसऱ्याचं असतं पण पोट तर आमचं असतंना? असो. मी ज्या कामाला आलों आहे त्याचं वस्तान आतां वधितलं पाहिजे. मधुकरानें सौमन गुरुजींला पाठवून देण्याला सांगितल्याप्रमाणं त्यांना तिकडे पाठवून तर दिलेंच. झालं आणखी काय? मला तिकडे गेलं पाहिजे. माझी तर ही अशी अवस्था! मला एक झोंप काढल्या खेरीज एक पाऊलही टाकवत नाहीं. त्यांतून जर मी चांगला उमदा असतो तर तसाच कसा तरी गेलों असतो; परंतु मी पडलों जरठ. तेव्हां आतां ह्या प्रमोदोद्यानाच्या एका बाजूस पडून एक झोंप घेऊन नंतर घरीं जाऊं. (जातो.)

चौथा अंक समाप्त.

अंक ५ वा.

प्रवेश पहिला.

(तदनंतर राजा वसंत व मधुकर हे प्रवेश करितात.)

वसंत०—मित्रा मधुकरा, पहा ह्या मध्यान्हीच्या समयीं काय चमत्कार होत आहे तो:—

पद. (स्पर्शमला या० चा०)

गंधजयायेतोमद्याचा ॥ आणिज्यांतगंधककर्पूरयुक्त
ऐसावाराहावाहतसे ॥ गंधजया० ॥ धृ० ॥ प्रासादां
च्यागवाक्षांतुनीवाटतमजतेणें ॥ विलासीनरतरुणीला
घेउनिमदनोत्सवकरुनिघालविरजनिसी ॥ गंध० ॥

मधु०—परंतु मित्रा, तूं अशा भयंकर समयीं कुठें
निघाला आहेस ?

वसंत०—मित्रा, तुला माहीत नाहीं काय ?

दिंडी.

बघुनिलाजेमदनतोजिलाऐशी ॥ प्रियामाझी शालि-
नीवदतिजीसी ॥ अशासमयींरेतिलाशोधण्याला ॥
कुठेंशोधूंमीसांगसख्यातीला ॥

मधु०—मित्रा वसंता, तुझं दुःख पाहून मला
फारच वाईट वाटतं.

वसंत०—असो, मित्रा, तूं मघाशीं गुरुमहाराजांना
बोलावून आणण्याकरितां विदूषकाला पाठविलें आहेस,
तेव्हां तो तिकडून आला किंवा नाहीं ह्याचा शोध
करून मला कळीव.

मधु०—ठीक आहे (जातो.)

वस०—आतां मी तिचा कुठें शोध करूं ? ह्या वनपशूंना विचारूं काय ? ठीक आहे. यांनाच विचारूं. अहो वनगजांनो तुम्ही माझी प्रिया पाहिली काय ? अरे, हे कांहींच उत्तर देत नाहीत. मला वाटते यांना यांच्या मंद चालण्याचा गर्व झाला आहे! परंतु हे मूर्खानों,

साकी.

विधिनेनिर्मिलिभाहेतुमचागर्वहरायास्तवती ॥ शालि
नकन्यातिचीतुह्यांहुनिभाहेनिमंदगती ॥

आतां दुसऱ्यांना विचारून पाहतों. हे येथे सिंह आहेत यांनाच प्रथम विचारूं. हे पशुपति सिंहांनों, तुम्ही माझी प्रिया पाहिली काय ? तुम्ही ही उत्तर देत नाहीत. तेव्हां तुम्ही ही आपली कंठ वारीक झणून गर्विष्ठ आहां परंतु तीच तुमच्या गर्वपरिहारार्थ ब्रह्मदेवानें उत्पन्न केली आहे. आतां हे हरिण, हे राघू, ह्या केतकी, ह्यांना जर मी विचारूं लागलों तर हेही मला गर्वानें उत्तरें देणार नाहीत. कारण,

पद. (आधिहोत फूल० याचा०)

तो गर्व असे हगिणांला ॥ विशालचक्षू असति त्यांला ॥
गर्विष्ठचि त्या राघूला केलें ॥ तन्नाशिकें त्याला ॥
॥कैकांसि गर्वाचि झाला ॥ गौरवर्ण आहेतो अपुला ॥
॥पारे विश्वि निर्मियली ती ॥ यांचा गर्व सकळ ह-
रिती ॥

(नंतर मधुकर प्रवेश क०)

मधुक०—मित्रा वसंता, अद्यापि विदूषक आला नाही, तेव्हा मीच जाऊन गुरुमहाराजांस घेऊन येतो.

वसंत—जसे मित्रास आवडेल तसे.

मधु०—ठीक आहे. जातो मी आतां. (जातो)

वसंत—आतां मी तिचा इथं कुठं तरी शोध करितो. (आश्चर्य पावून) अरे हा काय चमत्कार; हे चार मनुष्य एक पेटी खाली ठेऊन एकमेकांत कांहीं बोलताहेत. मला वाटते की हे चोरटे असावेत. असो. हे काय बोलतात हे ऐकू.

(नंतर चार गडी एक पेटी खाली ठेऊन प्रवेश करतात.)

पहिला ग० दगडू—अर ये ग्यानवा, ये काळू, अर ही प्पेटी उचला मर्दहो; ह्ये हिंगत रामवाडी मसान-
त्येक अलं नव्हं कां! ततं न्हिउनशानी ही पुरं मजि सुटलो.

दु० ग० ग्यानु—जळूं द्या किं ह्ये मसान् त्येक आन् ती पेटी बी. आपल्याच्यानं न्हाई उचलवत ही प्पेटी. पडनाहतं. आमचं का जातया.

ति० ग० काळू—माझं बी खांद दुकत्याती तवा मला बी ती उचलायची न्हाई.

च० ग० म०—अर का ल्यको हो ! तुमच्या कु-
नाच्याच आंगांत पानि न्हाई. अर ह्ये वजं कापसाच्या वश्यावानी आन् ह्याची मदिं हे काय ? मी तर ह्ये

थका हातासरसं उचलून पळवति न्होन. पन् मला
अदुगर तमाखू खायाला व्हवी. आन् मग कायत्ये.

प० ग० द०—या तर मग आपून समद तमाखू
खाऊन शेनी मग ही पेटे घोड्यावानी पळवीत न्हिउं.

ग्यानु—ह्यो लई नामी ब्योत.

काळू—खरंच महाद्या, लई नामी ब्योत काढला.

म०—दगडू, या तर मग आपुन हतंच तमाखू
खात वसूं. (असें ह्यणून चौवे खालीं बसतात.)

वसं०—खरोखर हे चोरटेच आहेत. ह्यांत कांहीं
संशय नाहीं. कारण,

साकी.

इतुवयारार्त्रीपेटीपुरण्यास्तवहेघेउनिभाले ॥ कवणाचें
तारिधनत्यांनींहेचोरुनिआणुनिभरिलें ॥ त्यापेटीपिधि
लें ॥ ह्यणुनीचोरचिअसतीते ॥

असो. हे आपणांला पाहतील. तर आपण यांना
न दिसेल अशा ठिकाणीं उभे राहून हे पुढें काय क-
रतात हे पाहूं.

दगडू ग०—अरे ये गड्ये हो, त्यो पधितला कां,
आपल्या ह्याराजावानी पोशाक करून आपणाकडच
वघत येतुया.

सर्व (घाबरून) अरं पळा तर मग वघताइ काय ?

दग०—खरं र खरं ! त्यो पघा अक्शी जवळ आला

(सर्व पळत सुटून जातात)

वसं०—हे मला पाहतांच चार दिशेला चौघे प-
ळत सुटले आहेत. तर आपणही जरा अवसान
आणावे. (असें ह्मणून पुढें सरसावून त्वेषानें त्यांच्या
आंगावर जाऊन) मूर्ख हो, पळून गेलांत ह्मणून तु-
ह्यांस आज प्राणदान मिळालें, नाहीं तर तुमच्या
रक्तांच्या नद्या वाहावयास लाविल्या असत्या.

असे. आतां ह्या पेटेंत काय आहे हें आपणांला
उघडून पाहण्याला काय हरकत आहे! तेव्हां उघडावे
(असें ह्मणून त्या पेटोचे झांकण उघडून) अरे, ह्या
पेटेंत एका स्त्रीचें प्रेत शेल्यानें झांकलेलें आहे. तेव्हां
ही स्त्री कोण आहे हें हिच्या आंगावरचा शेला
काढला असतां समजेल. (असें ह्मणून शेला काढून)
शिव शिव, ही माझी प्रियाच; शालिनी, तुझी काय ग
अवस्था झाली ! सखे.

(पद (स्वर्गी सर्व या० चा०)

॥ स्वर्गागेलिसकेशीतूटाकुनियादीनाला ॥ सांगसखे
गे ॥ कायतुझामिऐसामोठाअपराधचित्तोकेला ॥ स्व०
॥ धू० ॥ शोधितितेअवघेजनतुजलामीहितसातुज
शोधो ॥ कळतांत्यांनाशेवटऐसादोषचितेदेतीलसखे
मग मजला ॥ स्व० ॥

(शालिनी जरा हलली असें पाहून हर्षित हो-
ऊन,) अरेरे, माझा तर्क अगहीं खोटा आहे, कारण
ही अद्यापि जिवंत आहे. व ज्याप्रमाणें मंद वायुनें

केवळ्याचीं पांन हलतात त्याप्रमाणें हिचे गोंडस व
नाजूक हात किंचित् हलताहेत. असो. आतां ही
काय करते हें पाहूं.

शालिनी—प्राणनाथ, अज्ञूनही अंत पाहतां काय ?
वसंत—प्रिये, मीं तुज्जें मन पाहण्याकरितां तसें
केलें, तर प्रिये,

पद. (सर्वहि सोड० या चा०)

जोडुनिहस्तमागतौतुला ॥ करिगेभातां ॥ अपराध
चीक्षमामला ॥ राहिलोंआलिंगुनमतिुला ॥ नसखेदे
नां ॥ धृ० ॥ सांडुनिरागसर्वहीमला ॥ देउनिभातां॥
आलिंगनसुखवीतूमला ॥ उत्सुकअसतां ॥ मीजणु
मधुकररसपुतफुलां ॥ धरिउत्सुकता ॥ चाल ॥ देउ
निसखिगेमधुत्याजला ॥ जोतुजजवलिअसेराहिला ॥
तैसासमजुनिहर्षचिमला ॥ करिगेभातां ॥ जोडु० ॥

(असें ह्मणून एकमेकांस आलिंगितात.)

शालि०—प्राणनाथ, माझ्या आलिंगनाकरितां आ-
पण भ्रमराची कां उपमा ध्यायची ?

वसंत—प्रिये, या समयीं देवीचा आशिर्वाद पूर्ण
झाला.

शालि०—खरोखर प्राणनाथ. परंतु मला इतकें
दुःख होण्याचं कारण काहीं कळत नाहीं.

वसंत—प्रिये, मला जेवढं माहीत आहे तेवढं मी
तुला सांगतों. जेव्हां तूं त्या वागेंत देवीचं वचन खोटं

ह्यणून मूर्छित होऊन पडलीस तेव्हां देवीला राग येऊन तिने तुला असा शाप दिला की "तुला मोठे संकट प्राप्त होईल." ह्यणून तुला इतके दुःख प्राप्त झाले.

शालि०—प्राणनाथ, मी त्यावेळीं मूर्छित असल्या-मुळे मला कांहींच समजले नाही.

वसंत—प्रिये, तुला माझे पत्र पांचले काय ?

शालि०—प्राणनाथ, ते पत्र माझ्या दृष्टीस पडतांच मला फारच आनंद झाला. त्यावेळीं आपले चित्र हवेहवे आपणासारखे आहे. तेव्हांपासून मी ते पत्र अगदीं जवळ बाळगून ठेवले आहे. हे पहा. आतां ते मजजवळही आहे. (असे ह्यणून पत्र देते.)

वसंत—प्रिये, हाही एक चमत्कारच आहे कीं अज्ञान ते तुजजवळच आहे.

असो. प्रिये, पहा माझी अवस्था यावेळीं कशी झाली आहे ती,—

पद. (पूर्वी अधरो० या चा०)

शेटियासमयीं जें मजलाकायकथूनें मी तुजला ॥ येउनि
माझ्यापौवनतहलाफलभखांकुनितोगेला ॥ पूर्वीसु
कृतावाजेकेलांसाठातोआजिउदेला ॥ किंवाबहुवर्ष
चालविलाकालतपीतोआजिफलला ॥

शालि०—प्राणनाथ, माझे आजपर्यंत सर्व दिवस दुःखांत गेले परंतु आजचा दिवस मला फारच आनंद-दायक वाटतो आहे.

वसंत—प्रिये, पहा तुझी अवस्था कशी झाली आहे ती,—

भुपाळी. (मलिन वस्त्र या चा०)

गौरवर्णटाकुनिजरितवतनुरुष्णवर्णधरिती ॥ सखीगे ॥ श्रद्धुनीआहेतीच्यामध्येबहुशोभातरिती ॥ झांकुनिजाईपूर्णचंद्रजरिढगांमध्येतरिती ॥ सखीगे ॥ झांकृतनाहींतत्कांतिपडेप्रकाशभूवरती ॥ गेलेसुकुनीतुझेगालकुचकठिणपणात्पजिती ॥ सखीगे ॥ झालीकशतवकटीस्कंधहेगळलेसेदिसती ॥

शालि०—परंतु प्राणनाथ, आपलं इथं येणं होऊन आपला व माझी गांठ कशी पडली हे काहीं मला कळत नाहीं.

वसंत—प्रिये, तुझा कान कर पुढे ह्मणजे तुला सर्व सांगतो. (असे ह्मणून तिच्या कानांत सांगतो.)

शालि०—तर मग गुरुमहाराजांचे आपणांवर फार उपकार आहेत.

वसंत—हो. यांत काय संशय आहे ? वरें प्रिये, तुझे या ठिकाणीं कसे येणें झालें ?

शालिनी—महाराज, हे मला काहीं माहित नाहीं. तर मला देवानंच इथं आणली.

वसंत—प्रिये, ह्याची कधी हकीकत गुरुमहाराजांवांचून कळणार नाहीं.

शालिनी—मग प्राणनाथ, आतां गुरुमहाराजांची

गांठ कोठें पडणार ? (पडद्याकडे पाहून.) महाराज, हे मोठ्या आनंदित मुद्रेनं इकड येत आहेत ते कोण ?

वसंत—प्रिये, हा माझा जिवलग मित्र मधुकर. जेव्हां तुझ्या विरहव्यथेनें मी अगदीं व्याकुळ होत असें तेव्हां यानें माझे पुष्कळ वेळां सांवन केलें. व जेव्हां याच्याकडून मी शांत होत नाहीं असा झालों, तेव्हां हा गुरुमहाराजांस बोलावून आणण्यास गेला. तो आतां इकडे येत आहे. (नंतर आनंदमुद्रेनें मधुकर प्रवेश करतो.)

मधु०—गुरुमहाराजांच्या आशीर्वादांनीं व महाप्रयासांनीं पत्नी मिळविलेल्या माझ्या मित्राचा विजय असो.

वसंत—मित्रा, मला एकदां गाढ आर्लिमन दे. (तसें करितात.) मित्रा मधुकरा, गुरुमहाराज आले काय?

मधु०—गुरुमहाराज आले आहेत.

वसंत—मग कोठें आहेत?

मधु०—मित्रा,—

पद. (अर्ध तनू० या चा०)

जीच्यातीरिंअसतीबहुतरुवाहेजीखळखळा ॥ पारनसे
तोजिचियाजळा ॥ जीच्यातीरिंपर्वतअसतीज्यांच्या
मोठ्याशिळा ॥ वनपशूकरितिजेथगोधळा ॥ चाल ॥
यानदीतिरींएकअसेतीगुहा ॥ तेथेंअसतीअपुलेगुरुते
महा ॥ चाल ॥ आहूयतीतेभातांतुस्त्रांदोघांसीत्यास्थळा
॥ चलार्वेनचकरितांभडथळा ॥

वसंत—प्रिये, चल तर मग त्यांच्या दर्शनाला.

शालिनी—(एकीकडे) त्यांच्यापुढे प्राणनाथासह जाण्याला मला तर लाज वाटते. तेव्हां आतां ह्याला निमित्त काय सांगावे ? हं बरं आठवलं. (उघड) मला त्या स्थळीं वनपशु आहेत असं ऐकल्यापासून फार भीति वाटते.

वसंत—अग, मी असतांना भीति कशाची ? खुशाल चल.

शालिनी—चलावं. (सर्व चालू लागतात.)

वसंत—मित्रा, गुरुमहाराजांना आमची दोघांची भेट होणार हें पूर्वीच कळलें असेल ?

मधु०—मित्रा, त्यांनींच मला वाटेनें येतांना सांगितलें कीं, “ वसंताला त्याच्या पत्नीमुद्दां मला भेटण्याकरितां घेऊन ये ” मग मी त्यांना असें विचारिलें कीं,

साकी.

अद्भुनीत्याचीपत्नितयातेनाहिंमिळालिह्मणीनी ॥ तो
बहुदुःखितआहेअणखीयेउंकसाधेवोनी ॥ गुरुजीमी
त्याला ॥ आणीत्याच्यापत्नीला ॥

वसंत—मित्रा, मग गुरुमहाराज काय ह्मणाले ?

मधु०—मग ते ह्मणाले कीं,

पद. (मुला सांग नृप० या चा०)

॥ त्याचियामहिषासुरादेविदुर्गाचिकेवलअशीसुंदरी ॥
अद्भुनीशालिनीत्यावसंताप्रतर्हितचिजाहलीउभयतां

नीतरी ॥ घेउनीयेतयाउभयतासी ॥ मीअसेउत्सुकचि
भेटण्यासी ॥ घेउनी० ॥

वसंत—मित्रा, यावरून गुरुमहाराजांना सृष्टीतले
चमत्कार सहज समजत असतील.

मधु०—हो हो. भगवंताला समजल्यावांचून एक
गोष्ट नाही.

वसंत—असो. मित्रा, मग पुढे काय झाले ?

मधु०—या प्रमाणे मला सांगून गुरुमहाराज त्या
गुहेमध्ये गेले. त्यावेळीं माझ्या मनाची स्थिति अशी
झाली होती कीं, जर मला पंख असते तर बरे होतें;
कारण त्याच्यायोगाने मी उडून आलों असतों.

वसंत—असो. प्रिये, ही नदी पहा किती जो-
राने वाहते ती, व इचे पाणी पहा किती सुंदर आहे
तें. व तें ह्या खडकावरून खाली पडत असल्यामुळे,

अंजनीगीत.

॥ पयसमदिसतेजलहेमजला ॥ वाटेक्षिरसिंधुइथेआ-
ला ॥ किंवाकांतीजशिहिमगिरिला ॥ आहेतशियाची ॥

शालिनी—खरोखर. मला वाटले होते कीं, ही
दुधाचीच नदी आहे.

मधु०—मित्रा,

दिंडी.

॥ पहादिसतेयागिरिपायथ्याशीं ॥ गुहासुंदरती अ-
सतित्यास्थलासी ॥ गुरूसौमनतेजिथेजलप्रांत ॥ अ-
सेजलकिंचितशुभ्ररुणज्यांत ॥

वसंत—मित्रा, आपण अगदीं जवळ आलों. प्रिये, ह्याच पर्वताच्या पायथ्याशीं गुहा आहे; ती अद्यापि स्पष्ट दिसूं लागली नाही.

शालिनी—प्राणनाथ, आतां ती गुहा मला अगदीं स्पष्ट दिसूं लागली आहे. आणखी हाच पर्वत दुरून अगदीं सपाट दिसत होता तो आतां वांकडा तिकडा दिसूं लागला आहे.

मधु०—मित्रा, ही पहा गुहा, मित्रा, चल आतां जाऊं.

(सर्व चालूं लागतात.)

मधु०—मित्रा, हे पहा गुरुमहाराज. ह्यांच्या मुद्रेवरून असं दिसतं कीं, ते तुमच्या आगमनाचीच इच्छा करित आहेत.

वसंत—चला तर मग त्यांचें दर्शन घेऊं (चालूं लागतात.)

(नंतर आसनस्थ सौमन ऋषि प्रवेश क०)

मधु०—गुरुमहाराज, आपल्या आज्ञेप्रमाणें माझा मित्र वसंत व शालिनीवहिनी यांस मी आपल्या दर्शना करितां घेऊन आलों आहे. (नमस्कार करितो.)

वसंत०—गुरुमहाराज, हा आपला सेवक वसंत आपल्या चरणारविंदीं नमस्कार करितो.

सौ०—वत्सा, तुझे इच्छित पूर्ण होवो.

शालि०—गुरुमहाराज, ही शालिनकन्या शालिनी आपणास नमस्कार करिते. (नमस्कार करिते)

सौम०—वत्से,—

साकी.

मदनचिकेवल्लभसेनवपतीतूंभसशीरतिदुसरी ॥ तुह्मां
दोषांच्याप्रीतीचीकवणासीधेनसरी ॥ वाढोतेशीती ॥
परस्परांवरतप्रीति ॥

वसं०--गुरुमहाराज, हा आह्मांवर अनुग्रहच आहे.

मधु०—गुरुमहाराज, ह्या दोषांची अवचित गांठ
कशी पडली, हे आह्मां सर्वांची ऐकण्याची इच्छा आहे.

सौम०—वत्सांनो, लक्ष द्या.

वसंत—गुरुमहाराज, आमचें लक्ष्य आहे.

शालिनी—(एकीकडे) मलाही हेंच ऐकण्याची
इच्छा होती.

सौम०—वत्सांनो; एका. तुह्मालां येथपर्यंत ठाऊक
आहे कीं ह्या शालिनीला हिच्या दुष्ट मातेनें वागेंतून
बोलावून नेलें.

वसंत—होय. मला येथपर्यंत सर्व हकीगत माहीत
आहे.

मधु०—व मलाही यानेंच येथपर्यंतची हकीगत
सांगितली आहे. परंतु पुढें कांहीं माहीत नाहीं.

सौम०—नंतर पुढें ह्या शालिनीनें एकांतीं आप-
ल्या दासीपार्शीं पुष्कळच शोक केला.

शालि०—(एकीकडे) मीं जो प्राणनाथाकरितां शोक
केला तोही यांना कळला काय ? असो. पुढें काय
सांगतात ऐकूं.

वसंत—वरं, पुढें काय झालें ?

सौम०—पुढें तो इच्या आईनें कांहीं औषध देण्याचें निमित्त सांगून एका दासीकडून बोलावून आणलें. परंतु तें औषध केवळ विष होतें.

वसंत—(एकीकडे) तर मग माझ्या प्रियेवर मोठा कठोण प्रसंग गुदरला होता.

मधु०—मग पुढें काय झालें ?

सौम०—परंतु तें विष घालतांना माझ्या एका शिष्यानें पाहिलें होतें. तेव्हां मजजवळ येऊन सोळा प्रहरांची भूल घेऊन गेला. व ज्या पेण्यांत तें विष घातलें होतें त्यांतिल विष ओतून टाकून त्यांत ती भूल घालून ठेविली.

शालिनी—खरोखर. ह्या प्रसंगां मी प्राणासच मुकणार होतें परंतु गुरुमहाराजांनीं मजवर कृपा केली.

वसंत—मग पुढें काय झालें ?

सौम०—नंतर इच्या मातेनें तो पेला इच्या हातांत दिला आणि हिला त्यांतिल औषध प्यावयास सांगितलें. नंतर तें इनें प्राशन करितांच इच्या आंगाची आग झाली.

वसंत—(एकीकडे) शिवशिव, असा प्रसंग माझ्या प्रियेवर आला होता ना! असो.

मधु०—पुढें काय झालें ?

सौमन—नंतर संध्याकाळ होतांच ही अगदीं मृतप्राय पडली, आणि इच्या मातेनें पूर्वीच अंत्यजांन

सांगून ठेविल्याप्रमाणें ते येतांच इच्या मातेनें इला एका पेटींत घालून ती पेटी त्या अंत्यज्यांच्या डोक्यावर देऊन त्यांना ती रामवाडीच्या स्मशानांत पुरण्यास सांगितली.

वसंत—गुरुमहाराज, ह्मणूनच मला ते चौघे त्या स्मशानांत आढळले. व त्यांच्याविषयीं माझा तर्क असा होता कीं,—

दिंडी.

आलेअसतीयेवढ्यारान्त्रियेथें ॥ पेटिघेडनियंयेथपु
रायातें ॥ त्यांचियात्याभाषणावरूनही ॥ समजलेमा
तेंचोरअसतीकींहे ॥ १ ॥

सौम०—नंतर ते चौघे अंत्यज ती पेटी घेऊन रामवाडीकडे चालते झाले.

वसंत—(एकीकडे) शिव शिव,—

पद. (सुकालीं भूमी या चा०)

झालीतिजलाप्राप्तकशी ॥ दशासखिलागेंदुर्धरशी ॥
नसाहेउष्णजिलारविचें ॥ सोशीतोप्रखरविषांचें ॥
शयनजिचेंमृदुगाद्यांचें ॥ मिळालेतिलालांकडांचें ॥
वाइटझालीप्राप्तकशी ॥ दशासखिलागेंदुर्धरशी ॥

मधु०—वरं मग पुढें काय झालें ?

सौम०—नंतर वसंत वनांतून हिंडत असतां त्यास ही सांपडली.

वसंत—वरं पण हिच्या मातेची स्थिति काय झाली?

सौम०—वत्सा, तिची फार कठीण अवस्था झाली-
तिला आपण केलेल्या वाईट कृत्याबद्दल पश्चात्ताप
होऊन तिने प्राणत्याग करावा असा विचार केला.

वसंत—मग पुढं काय झालं ?

सौम०—इतक्यांत एक मोठा प्रचंड राक्षस का-
ळोख्या रात्रीं तिच्या महालांत जाऊन तिला घेऊन
गेला. नंतर हे राजास कळतांच त्याने त्याचा नाश
करून टाकिला. तेणेकरून त्याला या वेळीं फार
आनंद झाला खरा, तथापि तो हल्लीं फार दुःखी
आहे. कारण,

दिंडी.

नसेकळलीकांहींचइचीवार्ता ॥ लागलीत्याम्हणवूनि
सदांचिता ॥ सौख्यनाहींकथितयाचियाचित्ता ॥
तयावाटेसर्वहीतुच्छभातां ॥ १ ॥

आणखी,

पद. (नाहिं सुभद्रा० या चा०)

॥ बहुसौख्यदजीवस्तूतीत्यादुःखप्रदहेते ॥ अवघेतु
च्छहिवाटुनिरात्रींज्ञोपनयेत्याते ॥ बहु० ॥ धृ० ॥
गेलाहोतारघुपतिजेव्हांमखरक्षायते ॥ झालीहोतदिश
रथभूपाचीस्थितिजैशीते ॥ अदर्शनानेशालिनिच्याती
स्थितिआलीत्याते ॥ ऐसेत्याचेमनदुःखाब्धीमाजितदां
पोहते ॥ बहु० ॥

शालिनी—(एकिकडे) शिव शिव, वावांची अशी
अवस्था आहेना ?

वसंत—तर मग, गुरुमहाराज, मी त्यांना घेऊन
येतो.

मधु०—छे, छे मित्रा, मीच त्यांना घेऊन येतो.
(जाऊं लागतो)

सौमन—वत्सा मधुकरा, तुझ्यानें जितके लवकर
जाव्वेल तितके जाऊन त्याला घेऊन ये.

मधु०—ठीक आहे. (जातो)

वसंत—गुरुमहाराज, त्यांनीं ही हकिकत ऐकली
कीं लागलीच ते इकडे येण्यास निघतील, व आनंद-
भरित होतील.

सौमन— अरे,

साकी.

॥ षड्रसअन्नजसेक्षुधितालामिलतांहर्षितहोतो ॥
तैसाज्ञालाअसेलहर्षितमधुकरशब्दांर्णतो ॥ येइललवकर
रची ॥ ध्यायाभेटतीअमुची ॥

वसंत—खरोखर तशीच त्यांची स्थिति झाली असेल.

सौम०—(काहीं ऐकलेंसें करून) वत्सा, मला वा.
टते कीं, राजाची स्वारी जवळ आली असावी, कारण
हा पहा सैन्याचा गलबला ऐकूं येत आहे.

वसंत—हो. मलाही असेंच वाटते. तर मी पाहून
येतोच. (जातो)

(पडद्यांत) (असें इकडून यावे, महाराज.)

सौम०—वत्सा, तिची फार कठीण अवस्था झाली-
तिला आपण केलेल्या वाईट कृत्याबद्दल पश्चात्ताप
होऊन तिने प्राणत्याग करावा असा विचार केला.

वसंत—मग पुढं काय झालं ?

सौम०—इतक्यांत एक मोठा प्रचंड राक्षस का-
ळोख्या रात्रीं तिच्या महालांत जाऊन तिला घेऊन
गेला. नंतर हे राजास कळतांच त्याने त्याचा नाश
करून टाकिला. तेणेकरून त्याला या वेळीं फार
आनंद झाला खरा, तथापि तो हल्लीं फार दुःखी
आहे. कारण,

दिंडी.

नसेकळलीकांहींचइचीवार्ता ॥ लागलीत्याम्हणवूनि
सदांचिता ॥ सौख्यनाहींकथितयाचियाचित्ता ॥
तयावाटेसर्वहीतुच्छभातां ॥ १ ॥

आणखी,

पद. (नाहिं सुभद्रा० या चा०)

॥ बहुसौख्यदजीवस्तूतीत्यादुःखप्रदहेते ॥ अवघेतु
च्छहिवाटुनिरात्रींझोंपनयेत्याते ॥ बहु० ॥ धृ० ॥
गेलाहोतारघुपतिजेव्हांमखरक्षायते ॥ झालीहोतदिश
रथभूपाचीस्थितिजैशीते ॥ अदर्शनानेशालिनिच्याती
स्थितिआलीत्याते ॥ ऐसेत्याचेमनदुःखाब्धीयाजितदां
पोहते ॥ बहु० ॥

शालिनी—(एकीकडे) शिव शिव, वावांची अशा
अवस्था आहेना ?

वसंत—तर मग, गुरुमहाराज, मी त्यांना घेऊन
येतो.

मधु०—छे, छे मित्रा, मीच त्यांना घेऊन येतो.
(जाऊं लागतो)

सौमन—वत्सा मधुकरा, तुझ्यानें जितकें लवकर
जावेल तितकें जाऊन त्याला घेऊन ये.

मधु०—ठीक आहे. (जातो)

वसंत—गुरुमहाराज, त्यांनीं ही हकिकत ऐकली
कीं लागलीच ते इकडे येण्यास निघतील, व आनंद-
भरित होतील.

सौमन— अरे,

साकी.

॥ षड्रसअन्नजसेक्षुधितालामिळतांहरिषितहोतो ॥
तैसाझालाअसेलहरिषितमधुकरशब्दांनिती ॥ येइललवकर
रची ॥ ध्यायाभेटीतीअमुची ॥

वसंत—खरोखर तशीच त्यांची स्थिति झाली असेल.

सौम०—(कांहीं ऐकलेंसें करून) वत्सा, मला वा.
टतें कीं, राजाची स्वारी जवळ आली असावी, कारण
हा पहा सैन्याचा गलबला ऐकूं येत आहे.

वसंत—हो. मलाही असेच वाटतें. तर मी पाहून
येतोच. (जातो)

(पडद्यांत) (असें इकडून यावें, महाराज.)

(नंतर शालिनराजा व दासी निपुणिका येतात.)

शालिनराजा-गुरुमहाराज, हा शालिन आपल्या चरणीं प्रणिपात करितो.

सौम०-राजा,

दिंडी.

॥ आधींभेटुनिआपल्याकन्यकेते ॥ नमनकरितुंमंगमा
झियापडांने ॥ मिळालीहेकन्यकानवीतूने ॥ लणुनि
चितींआठवीईश्वराने ॥ १ ॥

शालिनराजा-वत्से, गुरुमहाराजांच्या आज्ञेप्रमाणे मला येऊन आलिंगन दे.

(असे म्हणून एकमेकांस आलिंगन देतात)

दासी-वाईसहेब, दैवाने हा किती आनंदाचा दिवस दाखविला ?

शालिन०-वत्से, पूर्वी जे दुःख झाले ते सर्व आतां विसर.

शालि०-बाबा, मला ह्या वेळीं असं वाटतं आहे कीं, दुःखामितून निघून मी एकदम सौख्य सागरांत बुडू लागले आहे कीं काय ?

दासी-वाईसहेब, दिवस किती दुःखद हो ते !

शालि०-सखे, ते माझे मलाच ठाऊक. वरं पण सखे, चांपिका, मौक्तिका वगैरे खुशाल आहेत ना ?

दासी-त्याही फार दुःखित होत्या, परंतु आपण सांपडलां हे ऐकतांच त्यांचा दुःखामि एकदम शांत होऊन त्यांस आनंदसागराच्या लाटा येऊं लागल्या.

सौम०—राजा, मीं तुला काल सांगितल्या प्रमाणें आज तुझी कन्या तुला भेटली काय ?

राजा०—होय, गुरुमहाराज, आपण सांगितल्याप्रमाणेंच शालें, पण वत्स वसंत कोठें दिसत नाहीं.

सौम०—राजा, हे समोरून जे दोघे येत आहेत त्यांतिल,

साकी.

किंचित् ज्पाचेंदिमतेस्मितमुखशूरअसाजोदिसतो ॥

आहेभूपाजामातातवपाहीनिजनेत्रीतो ॥

(नंतर वसंत व मधुकर प्रवेश करितात.)

सौम०—हे शालिनराजां, मीं तुला पूर्वी सांगितल्या प्रमाणें ह्याच्याच हातून यक्ष मुक्ताला पावला आहे व गुरुचा सेवा ही याला आवडत आहे, तर (शालिनी व वसंत ह्यांकडे वोट दाखवून)

मेठी साकी (अप्रतिरथहा० या चा०)

अर्पुनियतेहीतवकन्याहर्षितकरिदोघाते ॥ तसेंच.

भूपाआत्सांसकलांभाणिकतूअपणार्ते ॥ एकत्रप्रत्ययप्र

कृतीला करुनीतूशब्दाते ॥ चाल ॥ तयारकरिरेभा.

णिकभूपातूंयारतिमदनाते ॥ एकत्रचिकरुनी ॥ राहित्य

रहरिभजनीं

वत्सा वसंता, ह्या आपल्या स्वशुरचरणीं नमस्कार कर

वसंत—आर्या, मी आपल्या चरणीं वंदन करितों.

शालिनराजा—वत्सा वसंता,

साकी.

अपियलीमीनिजकन्यास्वीकारकरईचा ॥ आणिकव-
त्साभाजपासुनीशास्तायापृथिवीचा ॥ केलेंमींतूतें ॥
होवोबहुसुखनुम्हातें ॥

(असें ह्मणून शालिनीचा हात वसंताच्या हातांत देतो)

वसंत—आर्या, मी आपली सर्व आज्ञा मान्य केली.

निपु०—बाईसाहेब, आतां ह्या भेटोच्या सुखामध्ये
ह्या दासीची आठवण होईल काय ?

शालिनी० (सलज्ज होउन) सखे, मी तुला विस-
रणार नाहीं.

मधुकर—मित्रा, आतां तरी दुःख विसर्जन कर.

वसंत—हो हो मित्रा, आतां दुःखास जागाही मि-
ळणार नाहीं.

सौमन—वत्सा वसंता, वत्सा मधुकरा, मी तुझाला
ज्या दिवशीं भेटलों, त्या दिवसा पासून विसावा दिवस
आहे, व मी तुझाला सांगितल्या प्रमाणें आज भेटलों.
आतां तुझाला आणखी कशाची इच्छा आहे?

वसंत—आमची सर्व इच्छा परिपूर्ण झाली; तथापि
भगवंताच्या मनांतून देण्याचें असेल तर हें भरतवाक्य
असो,

पद. (मनरामोंरंगलें. या० चा०)

जगिवाढोपुण्यतें ॥ सकलहीपावोपापलयतें ॥ प्रजाज
नालागीं, प्रजाज्ञनालागीं ॥ सदासुखदेवुतभूपतिते ॥

जगि ॥ धृ० ॥ समर्थावृष्टीसते ॥ मेघहीदेउनिसुख-
 वुतभूते ॥ धनधान्यालागिते ॥ भूमिहीदेउनिसुखवुज-
 नाते ॥ जनठेवुतचित्ताते ॥ रामकृष्णाचेपदिसतत
 चिते ॥ ईशसदाठेवो, ईशसदाठेवो ॥ मुदितचीतेणे
 सकलाते ॥ जगि० ॥ १ ॥

सौमन-तथास्तु तथास्तु.

(नंतर सर्व निघून जातात.)

पांचवा अंक समाप्त.

ग्रंथकर्त्याची परमेश्वरास प्रार्थना.

पद. (परशिवेभुव० या चालीवर.)

भवहरा । शिवसुरवरा । चारपरा । साहगिरा ।
 श्रांतकरा । कामहरा ॥ भवह० ॥ धृ० ॥ भरणा,
 तरणा, तुझिया, चरणरजां, शरणगता, सांपडली,
 सुलभ तरी, तो तूं ने । दासघरा । सौख्यकरा ।
 गौरिवरा । सामहरा ॥ भवह० ॥ १ ॥ थकली,
 वाणी, तूझ्या, गुणकथनीं, अहिपतिची, एकमुखें,
 गाउं किती, तो मी हा । भस्मघरा । मधुरगिरा
 मधुरवरा । त्रिशुलधरा ॥ भवह० ॥ २ ॥ थकलों,

व... जागाहा । म.
 ळणार नाहीं.

सौमन—वत्सा वसंता, वत्सा मधुकरा, मी तुझाला
 ज्या दिवशीं भेटलों, त्या दिवसा पासून विसावा दिवस
 आहे, व मी तुझाला सांगितल्या प्रमाणें आज भेटलों.
 आतां तुझाला आणखी कशाची इच्छा आहे?

वसंत—आमची सर्व इच्छा परिपूर्ण झाली; तथापि
 भगवंताच्या मनांतून देण्याचें असेल तर हें भरतवाक्य
 असो,

पद. (मनरामौरंगलें. या० चा०)

जगिवाढोपुण्यने ॥ सकलहीपावोपापलयानें ॥ प्रजाज
 नालागीं, प्रजाजनालागीं ॥ सदासुखदेवुतभूपतिते ॥